

ŞANLIURFA MÜZESİ'NDEN NEOLİTİK DÖNEME AİT BİR GRUP ESER

Müslüm ERCAN, Bahattin ÇELİK*

Anahtar Kelimeler: Taş Kap • Aslan başı heykeli • Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem • Körtik Tepe.

Özet: Şanlıurfa Müzesi'ne 2013 yılında getirilen ve Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen üç adet eser bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Eserlerden ikisi daha çok mezar eşyası olup biri klorit taşından yapılmış bezemeli taş kap, diğeri ise taş bir tabaktır. Körtik Tepe'deki buluntulara benzeyen bezemeli taş kap, Şanlıurfa'da bugüne kadar yapılan kazı ve araştırmalarda küçük parçalar dışında ilk kez bütüne yakın bir şekilde ele geçmiştir. Son eser ise bir aslan başına ait heykel parçasıdır. Daha çok Göbekli Tepe ve Nevalı Çori'deki heykellere benzeyen bu eser, bölgede yeni bir kültür yapısını barındıran bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir. İncelenen üç eser de, Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimlerinden bilinen eserler olup Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin A evresi (PPNA) sonu ve B evresi başları içine tarihlendirilmelidir.

A GROUP OF ARTIFACTS FROM NEOLITHIC PERIOD IN ŞANLIURFA MUSEUM

Keywords: Stone Bowl • Lion Head Statue • Pre Pottery Neolithic Period • Körtik Tepe.

Abstract: Three artifacts delivered to Şanlıurfa Museum in 2013 and dated to Pre-Pottery Neolithic Period forms the main topic of the present study. Two of such artifacts are rather grave goods, one of which is a decorative stone bowl made of chlorite stone while the other is a stone plate. The decorative stone bowl resembling the finds at Körtik Tepe is discovered as intact for the first time other than the small pieces discovered during the excavations and studies conducted at Şanlıurfa until today. The last artifact, on the other hand, is a piece of a statue resembling a lion's head. Rather resembling the statues at Göbekli Tepe and Nevalı Çori, this artifact points out to existence of a settlement site that accommodates a new cult enclosure in the region. All three artifacts under study are artifacts known from the Pre-Pottery Neolithic sites in the region and must be dated mainly to the end of Pre-Pottery Neolithic A Period (PPNA) and start of PPNB period.

* Şanlıurfa Müzesi Müdürü Arkeolog Müslüm Ercan, Şanlıurfa Müzesi Müdürlüğü TR-63200 / ŞANLIURFA. e-posta: muslumercan@hotmail.com

* Doç. Dr. Bahattin Çelik, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-75000 / ARDAHAN, e-posta: c.bahattin@gmail.com

Giriş

Şanlıurfa ilinde 1960'lı yıllardan bu yana arkeolojik araştırmalar ve kazılar yapılmaktadır. Özellikle, 1963 yılında R. Braidwood ve H. Çambel başkanlığında başlatılan *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları* bölgedeki Neolitik dönemin ortaya çıkmasında çok büyük bir öneme sahiptir¹. Bu araştırmalar sayesinde, Çayönü, Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası'nda kazılar yapılmış, Göbekli Tepe gibi pek çok Neolitik dönem yerleşim ilk kez bu dönemde tespit edilmiştir². Son yıllarda Şanlıurfa ilinde yapılan çalışmalar sayesinde, Neolitik döneme ait yerleşimlerin sayısı artmıştır³. Özellikle, 2000-2007⁴

yılları arasında ve 2011⁵ yılından bu yana devam eden *Şanlıurfa İl Kültür Envanteri* çalışmalarında bu döneme ait yeni yerleşimler bulunmuştur⁶. Bu Neolitik yerleş-

¹ Çambel – Braidwood 1980, 1-64; Benedict 1980, 107-191.

² Çambel – Braidwood 1980, 11-13; Benedict 1980, 136-140, 148-149.

³ Şanlıurfa ilinde görülen Neolitik yerleşimler ilçelere göre aşağıda sıralanmıştır. Şanlıurfa merkez ilçesi için bkz. Gürcütepe, Beile – Bohn 1998, 17, 33-34; Görenler (Tel Avar), Yardımcı 2004a, II, 414-418; Emirler (Çaruk Tepe), Yardımcı 2004a, II, 469-472; Birecik ilçesi için bkz. Akarçay Tepe, Algaze ve diğ. 1991, 201; Mezraa Teleilat, Algaze ve diğ. 1994, 46-47; Kısakuyu Höyüğü, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. N40A027; Mengelli Höyük, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. N40A062; Arslanlı Höyük, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. O40A003; Sınır Tepesi, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. O40A004; Gırlavik Höyüğü II, Özdoğan – Karul 2002, 89, 100, B.Y.No. O40A015; Gre Kuşian, Özdoğan – Karul 2002, 89, 100, B.Y.No. O40A016; Kızmağarası Höyüğü, Özdoğan – Karul 2002, 89, 100, B.Y.No. O40A029; Tiladir Tepe, Algaze ve diğ. 1994, 60; Özdoğan – Karul 2002, 89, 101, B.Y.No. O40A067; Söğürtlen, Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y.No. N40A028.001; Böğürtlen, Özdoğan-Karul 2002, 88, 98, B.Y.No. N40A029.001; Surtepe, Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No. N39A007; Karapınar Höyük, Algaze ve diğ. 1994, 44; Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No. N39A010; Körce Mevkii, Özdoğan – Karul 2002, 87, 97, B.Y.No. N39A017; Altınova Caminin Fıstıklığı, Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No. N39A013; Altınova Köyiçi Höyüğü, Özdoğan – Karul 2002, 87,

96, B.Y.No. N39A015; Bozova ilçesi için bkz. Karmitli Höyük, Özdoğan 1977, 172-173, Lev. 100; Şaşkan Küçüktepe Höyüğü, Özdoğan 1977, 169, Lev. 59, 100; Develik Sırtı Yerleşmesi, Özdoğan 1977, 164-165, Lev. 98-99; Kumartepe, Roodenberg ve diğ. 1984, 1-16; Harran ilçesi için bkz. Küçük Hedbe, Yardımcı 2004a, I, 45-47; Büyüyük Hedbe, Yardımcı 2004a, I, 48-50; Hilvan ilçesi için bkz. Nevali Çori, Gebel 1984, 240; Hauptmann 1988, 99, 1993, 55; Mısır 1992, 202; Tavukçay, Algaze ve diğ. 1992, Şek. 14; Suruç ilçesi için bkz. Höyüktepe (Ölçektepe/Timinali), Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y. No. N40A038; Yardımcı 2004b, II, 182-183, Çiz. 6-8; Üçtepe Höyük I, Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y. No. N40A041.001; Üçtepe Höyük II, Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y. No. N40A041.002; Giriktepe (Dumlukuyu) Yardımcı 2004b, II, 183-184, Çiz. 13-15; Şehitlik Sırt, Yardımcı 2005, II, 371, Çiz. 1, Res. 1; Değirmen Han, Yardımcı 2005, II, 373-374, Çiz. 2, Res. 2.

⁴ 2000-2007 yılları arasında Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam başkanlığında yapılan envanter çalışması "Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Kültür Varlıklarının Envanteri Projesi." adlı proje Devlet Planlama Teşkilatı ve Türk Tarih Kurumu'nun desteğiyle yapılmıştır.

⁵ 2011 yılından bu yana devam etmekte olan çalışmalar, "Şanlıurfa İl ve İlçelerindeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Tespiti, Envanteri ve Değerlendirilmesi" adlı TÜBİTAK projesi (P.No.110K533) kapsamında yapılmaktadır.

⁶ Bu yerleşimler, Karahan Tepe (bkz. Çelik 2000b, Fig. 1; 2011a, Fig. 6-11), Hamzan Tepe (bkz. Çelik 2004, 3-5; 2006b, 222-224; 2010, 257-268) Şanlıurfa Yeni Mahalle (bkz. Çelik 2000a, 4-6; 2007, 165-178; 2011b, 139-164.); Sefer Tepe (bkz. Kürkcüoğlu – Karahan Kara 2005, 62-63; Çelik 2006a, 23-25, Fig. 2; Güler ve diğ. 2012, Fig. 9, Res. 9); Başaran Höyük (bkz. Güler ve diğ. 2012, 158-159, Res. 1-2, Çiz. 1); Herzo Tepesi (bkz. Güler ve diğ. 2012, 159-160, Res. 3-4, Çiz. 2-3), Kocanizam Tepesi (bkz. Güler ve diğ. 2012, 160, Res. 5-6, Çiz. 4-5); Taşlı Tepe (bkz. Çelik ve diğ. 2011, 225-236) olarak sayılabilir. Yerleşimlerin dördünde "I" şeklinde dikmetaşlar (bkz. Sefer Tepe, Çelik 2006a, Fig. 2-3; Hamzan Tepe: Çelik 2004, Fig. 4; 2006b, Fig. 5; 2010, Fig. 2; Taşlı Tepe: Çelik ve diğ. 2011, Fig. 7a-b), üçünde ise yuvarlak planlı yapılar tespit edilmiştir. (bkz.

şimler, Şanlıurfa'nın ilçeleri olan Viranşehir'de⁷, Siverek'te⁸ ve merkez ilçede yer almaktadır⁹. Yeni tespit edilen Neolitik yerleşimlerin bazılarında, söz konusu çalışmada incelenen eserlerin benzerleri bulunmuştur¹⁰.

Bu makalede Şanlıurfa Müzesi tarafından 2013 yılında satın alınan üç eser incelenmiştir. Eserlerden biri taş kap olup çoğunlukla yumuşak bir dokusu olan ve kolay işlenmeye elverişli, siyah renkli klorit taşından imal edilmiştir. Dış yüzün-

de derin kazılmış yivlerle bezemeleri yapılmıştır. Hemen hemen pek çok Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait yerleşimde ele geçen taş kaplar genelde bezemeli veya bezemesiz olarak ikiye ayrılmaktadır. Bezemeli kaplar genelde kazıma bezemeli veya kabartma bezemeli olarak yapılmakta, bazen de her iki yöntem aynı kaptaki kullanılmaktadır¹¹. Neolitik dönemde yapılan taş kaplar için hammadde olarak kireçtaşı, su mermeri, klorit taşı gibi çeşitli taşlar kullanılmaktadır. Özellikle, bezemeli taş kaplar hammadde olarak klorit taşından yapılmaktadır. Taş kaplar, hem yerleşim içinde hem de mezar eşyası olarak kullanılmaktadır¹².

İncelenen diğer eser klorit taşından yapılmış bir taş tabaktır. Çoğunlukla mezarlarda bulunan taş tabaklar bazen kültür yapıları içinde de ele geçmektedir¹³. Benzerlerini Körtik Tepe¹⁴, Göbekli Tepe¹⁵ ve Taşlı Tepe'den¹⁶ bildiğimiz bu taş tabakların işlevi bilinmemekle birlikte sunu kabı olarak kullanılmış olma ihtimali üzerinde durulmaktadır¹⁷.

İncelenen son eser ise kalker taşından yapılmış heykele ait bir aslan başıdır.

-
- Hamzan Tepe: Çelik 2010, Fig. 4; Herzo Tepesi: Güler ve diğ. 2012, Fig. 4; Şanlıurfa Yeni Mahalle: Çelik 2000a, Fig. 3; 2007, Fig. 13a, 14, 16; 2011b, Fig. 13-14, 16). Birinde ise hem "I" şeklinde dikme taş hem de yuvarlak planlı yapı yer almaktadır (bkz. Hamzan Tepe: Çelik 2010, Fig. 2, 4). Yerleşimlerden üçünde sadece Çanak Çömleksiz Neolitik dönem kültür tabakası yer alırken diğer yerleşimlerde ise bu döneme ek olarak farklı dönemlere ait kültür tabakaları da bulunmaktadır.
- ⁷ Viranşehir ilçesinde tespit edilen yerleşimler, Sefer Tepe, Başaran Höyük, Herzo Tepesi ve Kocanizam Tepesi'dir. Bkz. Güler ve diğ. 2013, 4-8, Fig. 10-21; 2012, 169-191; Çelik 2006a, 23-25.
- ⁸ Siverek ilçesinde tespit edilen yerleşimler: Taşlı Tepe. bkz. Çelik ve diğ. 2011, 225-236; İnanlı Tepe, bkz. Güler ve diğ. 2013, 4, Fig. 7-9.
- ⁹ Merkez ilçede tespit edilen yerleşimler: Şanlıurfa-Yeni Mahalle, bkz. Çelik 2000a, 4-6; 2007, 165-178; 2011b, 139-164, Karahan Tepe, bkz. Çelik 2000b, 6-8 ; 2011a, 241-253, Hamzan Tepe, bkz. 2004, 3-5; 2006b, 222-224; 2010, 257-268.
- ¹⁰ Taş kaplar için bkz. Hamzan Tepe: Çelik 2010, Fig. 10.2-4; Sefer Tepe: Güler ve diğ. 2013, Fig. 22.7; Taş Tabak için bkz. Taşlı Tepe: Çelik ve diğ. 2011, Fig. 4; Güler ve diğ. 2013, Fig. 5, Heykel için bkz. Karahan Tepe: Çelik 2011a, 242-243, Fig. 7, Şanlıurfa-Yeni Mahalle: Hauptmann 2003, 622-628, Abb. 1-4; Schmidt 2010, 246-247, Fig. 14; Çelik 2000a, Fig. 2; 2007, Fig. 4; 2011b, Fig. 4. Bu eserlerle birlikte, yerleşimlerin bazılarında "I" şeklinde dikmetaşlara da rastlanmıştır. "I" şeklinde dikmetaşlar için bkz. Hamzan Tepe: Çelik 2004, 3-5, Fig. 4; 2006b, 222-224, Fig. 5, Karahan Tepe için bkz. Çelik 2000, 6-8, Fig. 1; 2011, 241-253, Fig. 8-10; Sefer Tepe için bkz. Çelik 2006a, 23-25, Fig. 2-3; Güler ve diğ. 2013, 6-7, Fig. 21; Taşlı Tepe için bkz. Çelik ve diğ. 2011, 225-236, Fig. 7.

-
- ¹¹ Özkaya – Coşkun 2011, 96; 2008a, 14; 2008b, 90. Özkaya – San 2007a, 28.
- ¹² Özkaya 2004, 587; 2009, 6; Özkaya – Coşkun 2011, 95-96; Özkaya – San 2007a, 27; Rosenberg 2007, 1-3.
- ¹³ Göbekli Tepe'de C yapısında in-situ halde benzer taş tabaklar bulunmuştur. Bkz. Becker ve diğ. 2012, 24-26, Abb. 15.
- ¹⁴ Körtik tepe'de ele geçen taş tabaklar genelde mezar buluntusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Özkaya – San 2007b, 301, Kat. No. 143-144.
- ¹⁵ Becker ve diğ. 2012, 24-26, Abb. 15.
- ¹⁶ Çelik ve diğ. 2011, 226, 229, Fig. 4.
- ¹⁷ Körtik Tepe'de bulunan taş tabakların çoğunlukla mezar eşyası olarak ele geçmiş olmasından dolayı ritüel amaçlı sunu kapları oldukları düşünülmektedir. Bkz. Özkaya – Coşkun 2008b, 91, Res. 17.

Kısmen pürüzsüz bir yüzeye sahip olan bu aslan başının benzerleri Göbekli Tepe¹⁸ ve Nevalı Çori'den¹⁹ bilinmektedir. Bu tarz aslan başları genellikle kült alanları içinde veya çevresinde karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen eserlere, daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Neolitik yerleşimlerde rastlanmaktadır²⁰. Bezemeli taş kapların yayılım alanı, hayvan heykellerine göre daha yaygın olup Kuzey Suriye'de de karşımıza çıkmaktadır²¹.

Her üç eserin geliş yeri Şanlıurfa'nın 26 km batısında bulunan İnlice köyü olarak belirtilmektedir. Köyün yaklaşık 100 m kuzeyinde, şu anda fıstık bahçesi olarak kullanılan alçak bir tepenin doğu yamacında ele geçtiği söylenmektedir²². Müze uzmanlarınca burada yapılan incelemelerde herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır²³.

Üç eser de, sistemli kazılarda belirli bir kontekste ve stratigrafiye bağlı olarak ele geçmemiştir. Bu nedenle eserler, öncelikle malzeme ve teknik açıdan incelenmiş, benzerleriyle karşılaştırılarak tarihlendirmeye gidilmiş ve üretim yerleri saptanmaya çalışılmıştır.

1 Numaralı Eser: Taş Kap (Resim 1a-d, Çizim 1a-d)

Envanter No: Henüz verilmemiştir.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa Müzesi.

Durumu: Kabın ağız kenarlarından karın bölümüne kadar yaklaşık yarısı yoktur. Diğer bölümleri de kırık bir şekildedir. Gövde üzerinde belli bir alanın aşırı ısıya maruz kaldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak kap yüzeyinin bir kısmı parlaklığını yitirmiştir.

Ölçüleri: yükseklik: 12,7 cm / derinlik: 11,5 cm / Ağız çapı: 12,4 cm / Gövde Çapı: 15cm / 16,3 cm.

Yapım Tekniği: Çakmaktaşı veya obsidyen gibi sert taştan yapılmış aletler yardımıyla aşındırma tekniğiyle işlenmiştir. Üzerindeki bezemeler, aynı şekilde çakmaktaşı veya obsidyen aletler yardımıyla kazıma tekniği ile yapılmıştır.

Bezeme: Motifler ve figürler kabın gövdesi üzerinde yer almaktadır. Genel olarak bezemelerin çoğunluğu geometrik motiflerden meydana gelir. Kabın üzerinde dört figür yer almaktadır. Dört figürün ikisi yaban koyunu diğer ikisi ise yaban keçisidir. Bu figürler, yatay, dikey ve diyagonal ardışık çizgilerle taralı panellerin ortasına yapılmıştır. Paneller, dikey bantlardan ve bu bantlara yapışık üçgen motifleri ile oluşturulmuştur. Bezemeler, kabın alt bölümü dışında tüm dış yüzeye uygulanmıştır. Bezeme motifleri olarak; iç içe yapılmış içi taralı veya boş üçgen motifleri, yatay ve diyagonal bantlar, çevresi yatay ve diyagonal bantlardan oluşturulan paneller, kalın zikzak motifleri ve dolgu olarak kullanı-

¹⁸ Göbekli Tepe'de bulunan aslan heykelleri ve kabartmaları için bkz. Beile – Bohn 1998, Abb. 29-30, 32-33; Schmidt 1995, 9, Fig. 1a-b; 1998, 2, Fig. 2, 6; 1997, Abb. 4-6; 1997/98, 158-161, Abb. 7, 11, 15; 1998, 30-32, Abb. 9-10; 1999, 10-11, Kat. Nr. A11, A14, A17, A18, Taf. 4.1, 8.2, 9.1, 2000, 38-39, Kat. Nr. A14, P6, P1, P2; 2010, Fig. 25.

¹⁹ Nevalı Çori'de bulunan aslan heykelleri ve kabartmaları için bkz. Hauptmann 1999, Fig. 20.

²⁰ Aslan heykellerinin bulunduğu yerler şimdilik daha çok Şanlıurfa bölgesi ile sınırlıdır.

²¹ İncelenen eserlerin benzerleri, Suriye'de Jerf el Ahmar ve Tell Abr 3 yerleşimlerinde tespit edilmiştir. Bkz. Jerf el Ahmar: Kozłowski – Aurenche 2005, 169, Fig. 3.1, 3.5; Tell Abr 3: Yartah 2004, 155, Fig. 18.2, 4; 2005, Fig. 7.1.

²² Eserleri müzeye getiren şahıs, burada fıstık fidanlarını dikerken derin çukurlar kazdığını, çukurlardan birinin içinden bu eserlerin çıktığını ifade etmiştir.

²³ Şanlıurfa Müzesi uzmanlarınca yerinde yapılan incelemeler doğrultusunda bu alanda herhangi bir yerleşim olmadığı sonucuna varılmıştır.

lan ardışık yatay, dikey ve diyagonal bezemelerden oluşmaktadır.

Rengi: Parlak siyah.

Hammaddesi: Klorit taşı.

Tanımı: Basit ağızlı olup, dudak kısmı bir yivle bitmektedir. Oval bir gövdeye sahiptir. Dip ve ağız kısmı hariç, dış yüzü tamamen bezemeli olup iç kısmında bezeme bulunmamaktadır. Kabın yüzeyi özenle parlatılmıştır.

Kap üzerinde yer alan yaban keçisi ve koyunların iri boynuzlu oluşlarından dolayı özellikle erkek olan türlerin yapılmak istendiği anlaşılmaktadır. Oval bir gövdeye sahip olan kabın geniş tarafına yaban koyunu, dar tarafına ise yaban keçisi figürleri yapılmıştır. Taş kabın üzerinde yer alan yaban koyunu ve yaban keçisinde boyunlar uzun, ön ve arka ayaklar benzer şekilde yapılmışlardır. Bacak ayrımları bir çizgi ile gösterilmiş, ayak bitiminde toynaklar belirtilmiştir. Bütün figürlerin karın bölümünde ikiye bölünmüş yatay bir dikdörtgen bezeme bulunur. Figürlerin göz ve ağız detayları çok basit bir şekilde, küçük ve kısa çizgilerle belirtilmiştir.

Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Taş kabın en yakın benzerleri Körtik Tepe'den ele geçmiştir. Körtik Tepe'de bazı taş kapların üzerindeki paneller içinde yaban keçisi figürleri bulunmaktadır²⁴. 1 numaralı eserde, Körtik Tepe'den farklı olarak, yaban keçileri dışında yaban koyunları da yer almaktadır. Ayrıca Körtik Tepe, yaban keçileri daha stilize yapılmış olup göz, ağız ve toynak gibi detaylara yer verilmemiştir²⁵. Körtik Tepe'deki keçilerin karın kısımları bazen dikdörtgen şek-

linde tasvir edilmiş²⁶, bazen de 1 numaralı esere benzer, üçgen bir şekilde yapılmıştır²⁷. Körtik Tepe'de yaban keçisi figürü bazı kemik eserlerin üzerine de işlenmiştir²⁸. Buradaki figürler tamamen farklı bir şekilde yapılmış olup 1 numaralı eserde görülen toynaklar haricinde benzer bir özellik bulunmamaktadır. 1 numaralı eserde gövde üzerine yapılan paneller, bu panelleri oluşturan yatay ve diyagonal bantlar, iç içe yapılmış üçgen motifleri, içi taralı üçgen motifleri, kalın zikzak motifleri, ardışık yatay ve diyagonal çizgiler, Körtik Tepe kaplarının gövdeleri üzerinde de aynı şekilde bulunmaktadır²⁹. Körtik Tepe'deki taş kapların gelişimine bakıldığında, bezemeli kapların geç safhalarda ele geçmesi, erken safhalarda görülmemesi sebebiyle bezemesiz kaplardan bezemeli kaplara doğru bir gelişimin varlığından söz edilmektedir³⁰. Körtik Tepe'den çıkarılan bezemeli taş kaplar daha çok mezar buluntusu olup PPNA döneminin başlarına tarihlendirilmektedir³¹.

Hallan Çemi yerleşiminde de çok sayıda üzeri kazı bezemeli taş kaplar ele

²⁴ Özkaya – Coşkun 2008a, 14, Res. 19.

²⁵ Özkaya – San 2007a, 28, Fig. 16.

²⁶ Özkaya – San 2007a, Fig. 16; Özkaya – Coşkun 2011, Fig. 20 (Alttaki kap), Fig. 23 CGF.

²⁷ Özkaya – Coşkun 2008, Res. 19; 2011, Fig. 20 (Üstteki kap).

²⁸ Özkaya – Coşkun 2008, Res. 24; 2011, Fig. 36, Fig. 37 (ortadaki kemikten buluntu).

²⁹ Paneller: Özkaya – San 2003, Çizim b; 2007a, Fig. 16; Özkaya – Coşkun 2011, Fig. 20, Fig. 23 CGF. Kalın zikzak motifleri: Özkaya – San 2003, Çizim 2a-b; 2004, Şek. 2c-d; 2011, Şek. 7a. İçi Taralı Üçgen Motifleri: Özkaya ve diğ. 2002, Şek. 89; Özkaya – San 2004, Şek. 2c-d; 2011, Şek. 7a; Özkaya – Coşkun 2008, Res. 20. Yatay ve Diyagonal çizgiler: Özkaya – Coşkun 2008, Res. 19.

³⁰ Özkaya – Coşkun 2011, 95-96; Özkaya – San 2007a, 27-28; Özkaya – San 2011, 824.

³¹ Özkaya 2009, 7; Benz ve diğ. 2011, 93, Tab. 5.

geçmiştir³². Bu taş kapların bazıları üzerinde köpek figürü, stilize kuş figürü ve çeşitli motifler yer almaktadır. Buradaki taş kaplardan birinde, 1 numaralı eserde bulunan içi taralı üçgen motifinin benzeri yer almaktadır³³. Hallan Çemi yerleşimi de PPNA dönemi başlarına tarihlendirilmektedir³⁴.

Çayönü yerleşiminde yapılan kazılarda birkaç bezemeli taş kap parçasına rastlanmıştır³⁵. Kap parçasından biri üzerine uygulanan yatay ve diyagonal çizgiler ile ağız kısmında yer alan bant şeklinde kalın zikzak motifleri bulunmaktadır. Benzer motifler 1 numaralı eserde de görülmektedir.

Son yıllarda, Batman ili Hasankeyf yakınlarında tespit edilen Hasankeyf Höyük'te yapılan kazılarda, mezar buluntusu olarak taş kaplar ele geçmiştir³⁶. Taş kaplar üzerinde ardışık diyagonal çizgiler yer almaktadır. Bu özellik, 1 numaralı eserde de bulunmaktadır. Hasankeyf Höyük yerleşimi Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresi sonuna tarihlendirilmektedir³⁷.

Urfa'nın 63 km doğusunda bulunan ve Göbekli Tepe'den sonra bölgedeki en büyük Neolitik yerleşim olan Karahan Tepe'de yapılan incelemelerde iki taş kap örneği ele geçmiştir³⁸. Bunlardan birinin ağız kısmı korunmuş olup üzerinde kalın bir bant şeklinde zikzak motifli bulunmaktadır. 1 numaralı eserde de bu motifin benzeri, aynı şekilde ağız kısmında yer almaktadır. Ancak, Karahan Tepe'deki taş kap örneği, 1 numaralı eserdeki gibi kazıma tekniği ile değil kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Karahan Tepe, Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresi sonu ile B evresi başına tarihlendirilmektedir³⁹.

Suriye'de bulunan Jerf el Ahmar yerleşiminden ele geçen bezemeli bir taş kapta, kalın bant şeklinde zikzak motifli ve içi taralı üçgen motifli yer almaktadır⁴⁰. Bu tarz bezemeler, 1 numaralı eserde de görülmektedir. Jerf el Ahmar yerleşimi Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresi sonu ile B evresi başına tarihlendirilmektedir⁴¹.

Suriye'de bulunan Tell Abr 3 yerleşiminde de aynı şekilde taş kaplar bulunmuştur⁴². Bütüne yakın olan bir kap ile iki tane taş kap parçasında, yatay bant bezemeler, içi taralı üçgen motifleri ve kalın zikzak motifleri yer almaktadır. 1 numaralı eserde de benzer motifler bulunmaktadır. Muhtemelen, kırık iki parçada da figürler yer almaktaydı⁴³. Özellikle, parçalardan birinde yaban keçisi boynuzuna benzer bir ayrıntı vardır⁴⁴. Diğer parçada

³² Hallan Çemi'de, törenler yapıldığını gösteren izler taşıyan yerleşimin tam merkezinde, yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasında kullanılan taş kaplar ele geçmiştir (bkz. Rosenberg 1994, 126; 1999, Fig. 3; 2007, 85).

³³ Rosenberg – Davis 1992, Fig. 8.7; Rosenberg 2007, 85 (Aynı sayfada sol alt köşede bulunan taş kap parçası).

³⁴ Rosenberg – Davis 1992, 8-9, Fig. 11.

³⁵ Çayönü yerleşiminde ele geçen taş kap parçalarının tam olarak hangi tabakadan çıkarıldıkları net bir şekilde söylenmemektedir. Ancak genel olarak, höyüğün seramiksiz evresinden çıkarıldığı ifade edilmektedir. Bkz. Çambel 1971, 36-38, Res. 28; Çambel – Braidwood 1980, 16-17, Lev. 46.1.

³⁶ Miyake 2013, 44-45 (Aynı sayfada yer alan 1 nolu eser).

³⁷ Miyake 2013, 42; Miyake ve diğ. 2012, 3, Fig. 2.

³⁸ Çelik 2000b, Fig. 4b; 2011a, Fig. 24.7.

³⁹ Çelik 2011a, 247.

⁴⁰ Kozłowski – Aurenche 2005, 169, Fig. 3.1, 3.5.

⁴¹ Stordeur 2000, 1.

⁴² Yartah 2004, 155, Fig. 18.2, 4; 2005, Fig. 7.1.

⁴³ Yartah 2004, Fig. 18.2.4.

⁴⁴ Yartah 2004, Fig. 18.2.

da sanki yaban koyununun boynuzuna benzer bir ayrıntı yer almaktadır⁴⁵. Tell Abr 3 yerleşimi Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresi sonuna tarihlendirilmektedir⁴⁶.

Göbekli Tepe yerleşiminde parçalar halinde de olsa kloritten yapılmış bezemeli taş kaplara rastlanmıştır⁴⁷. Bazı kap parçalarında, kalın zikzak motif ve içi taralı üçgen motifleri bulunmaktadır⁴⁸. Bir taş kap parçasında ise tanımlanamayan bir hayvan figürünün arka bölümü ve bacak ayrımının bir kısmı görülmektedir⁴⁹. Taş kap parçasında yer alan arka ayak ayrımı 1 numaralı eserde de benzer bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁰. Ayrıca, zikzak motif ve içi doldurulmuş üçgen motif de diğer benzer özellikler olarak sayılabilir⁵¹.

Bugüne kadar Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait yerleşimlerden ele geçen taş kaplarda yaban koyunu figürüne rastlanmamıştır. Bu figürün en yakın benzeri, Göbekli Tepe’de III. tabakada yer alan ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönem

A evresi sonuna tarihlendirilen⁵², A yapısında bulunan P1 nolu dikmetaşın üzerindeki yaban koyunu kabartmasıdır⁵³. Bu kabartmada, koyunun ön ve arka ayakları anatomik açıdan doğru tasvir edilmiş, arka ayakların birinde de toynak detayı verilmiştir. Göbekli Tepe’deki yaban koyunu kabartması, profilden resmedildiği için boynuzlardan sadece biri spiral şeklinde yapılmıştır. İncelenen 1 numaralı taş kap üzerinde ise yaban koyunu figürü başını geri çevirerek resmedilmiş, bu şekilde her iki boynuzun daha belirgin olarak görülmesi sağlanmıştır. Ayrıca, yine 1 numaralı eserde önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkan bir detay da ön ayakların arka ayaklar ile aynı şekilde yapılmış olmasıdır. Bu durum, tüm figürlerin anatomik açıdan yanlış tasvir edilmesine sebep olmuştur⁵⁴.

1 numaralı taş kabın üzerindeki figür ve motifler, Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşimlerinde, klorit taşından yapılmış taş kaplarda rastlanan figür ve motiflerle benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle, içinde figürlerin yer aldığı paneller, bu panellerin etrafında bulunan kalın diyagonal bantlar, kalın zikzak motifleri, içi taralı veya boş üçgen motifleri, ardışık yatay ve diyagonal çizgiler bu kaplarda görülen ortak özelliklerdir. Bu tarz motifler, bölgede yer alan yerleşimlerden

⁴⁵ Yartah 2004, Fig. 18.4.

⁴⁶ Yartah 2004, 155-156; 2005, 8.

⁴⁷ Göbekli Tepe’deki taş kap parçaları yüzey toprağından ele geçmiş parçalar olduğundan hangi tabakaya ait olduğu bilinmemektedir. Bkz. Beile-Bohn ve diğ. 1998, 61, Abb. 26.2-4.

⁴⁸ Beile – Bohn ve diğ. 1998, Abb. 26.2-4; Schmidt 2007a, Fig. 4; 2011, Fig. 4.

⁴⁹ Beile – Bohn ve diğ. 1998, Abb. 26.4.

⁵⁰ Göbekli Tepe’de ele geçen kabartmaların pek çoğunda da ayak ayrımı sadece derin bir yiv ile belirtilmektedir. Benzer bir durum, Körtik Tepe taş kaplarındaki figürlerde de karşımıza çıkan bir özelliktir. Figürlerin yapıları şekilleri döneme özgü bir üslup olarak değerlendirilmelidir.

⁵¹ Taş kaplar üzerinde bulunan bezemeler genel olarak dönemin özelliklerini yansıtan bezemeler olup pek çok PPN yerleşiminde ele geçen taş kapların üzerinde bulunmaktadır. Hatta bazı bezemeler kapların sürekli aynı yerlerine uygulanmıştır.

⁵² Kromer – Schmidt 1998, 8; Dietrich – Schmidt 2010, 82, Fig. 1.

⁵³ Schmidt 1998, 3, Fig. 5; Hauptmann 1999, Fig. 34

⁵⁴ Bu tarz anatomik yanlışlıklar, Göbekli Tepe’de C yapısındaki domuz kabartmasında (Schmidt 2006b, Abb. 59), “U stein” denilen “U” şeklinde bir taşta bulunan aslan kabartmasında (2006b, Abb. 66), Bütün tilki kabartmalarında (2006b, Abb. 89) ve II. tabakada bulunan aslan kabartmalarından birinde mevcuttur (2006b, Abb. 103).

ele geçmiş hemen hemen bütün bezemeli taş kapların üzerinde görülmektedir⁵⁵.

Üzerindeki hayvan figürleri ve beze-me motiflerinden yola çıkılarak, en yakın benzerlerinin Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresinin başı ile sonları arasına tarihlendirilen Körtük Tepe ve Tell Abr 3 yerleşimlerinden ele geçmiş olmasından dolayı, bu taş kapların da aynı döneme tarihlendirilmesi gerekmektedir.

2 Numaralı Eser: Taş Tabak (Çizim 2, Resim 2)

Envanter No: Henüz verilmemiştir.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa Müzesi.

Durumu: Tabağın ağız kenarlarında kırıklar vardır ve üzeri kısmen kireç tortullarıyla kaplıdır

Ölçüleri: yükseklik: 7,2 cm / derinlik: 0,5 cm / Ağız çapı: 40 cm / Kaide Çapı: 29,8 cm.

Yapım Tekniği: Çakmaktaşı veya obsidyen gibi sert taştan yapılmış aletler yardımıyla aşındırma tekniğiyle yapılmıştır.

Hammaddesi: Klorit taşı

Renk: Yeşilimsi gri renktedir.

Yüzey Özellikleri: Hem iç hem de dış yüzey aşındırma tekniğiyle yapılmış iç yüzü tamamen parlatılmıştır.

Tanımı: Kalın ve büyük bir tabak formunda olan bu kabın sadece dudak kısmı yuvarlatılarak şekillendirilmiştir. Form olarak yuvarlak bir forma sahiptir. Gövdenin altından itibaren içe çekik düz diptir. Bu tarz taş tabakların ortak özellikleri iç kısımlarının fazla derin olmamasıdır. Derinlikleri yaklaşık 0,4 ile 0,5 cm civarındadır.

Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Bu türde taş tabaklar, daha çok mezarlarda veya kült alanları içinde görülmektedir⁵⁶. Aynı zamanda bu tabakların sunu kabı işlevi gördüğü de düşünülmektedir⁵⁷. Yapımında kullanılan taşlar genelde farklı olup daha çok kireçteşi ve klorit taşı kullanılmaktadır.

Göbekli Tepe'den ele geçen taş tabaklar genelde yüzey buluntusu olarak veya kült alanı içinden çıkmıştır⁵⁸. Kireçtaşından yapılmış olan tabaklar, 2 numaralı eser ile benzer olmakla birlikte bazı taş tabakların ortası deliktir⁵⁹. Benzer özelliklere sahip bu taş tabağın boyutları yaklaşık aynıdır⁶⁰. Bu taş tabaklar, kullanılan hammadde açısından farklılık göstermekle birlikte, genelde yuvarlak ve kalın bir forma, çok ince bir ağız bölümüne sahiptirler. Form özellikleri bakımından 2 numaralı taş tabakla benzer özellikler taşımaktadır. Göbekli Tepe'de genellikle A ve C yapılarından çıkan taş tabaklar PPNA döneminin sonu ile PPNB dönemi başlarına tarihlenir.

Körtük Tepe'de yapılan kazılarda aynı şekilde taş tabaklar ele geçmiştir. Bunlar

⁵⁵ Bezemelerin benzerleri, Körtük Tepe, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hasankeyf Höyük, Çayönü, Hallan Çemi, Jerf el Ahmar ve Tell Abr 3 yerleşimlerinde ele geçen taş kaplarda da yer almaktadır. Bu kapların çoğu genel olarak PPNA sonuna ait tabakalardan ele geçmiştir. Bu durum, kapların ya sadece bir merkezde imal edilip diğer yerleşimlere getirildiğini ya da dönemin modasına uygun olarak pek çok yerde yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Bu konuda, Körtük Tepe'den ele geçen kapların detaylı incelenmesi sonucu belli bir sonuca varılacağı kanaatindeyiz.

⁵⁶ Özkaya ve diğ. 2002, 743; Schmidt 2012, 239.

⁵⁷ Schmidt 2012, 239-240.

⁵⁸ Beile – Bohn 1998, 61, Abb. 25.7; Schmidt 2012, 239.

⁵⁹ Schmidt 2012, Abb 3.

⁶⁰ Schmidt 2007a, 93-95, Kat. No. 129.

sarımtırak renkte kireçtaşıdan veya kloritten yapılmış olup genelde kırık bir şekilde mezar içlerinden çıkmaktadır⁶¹. Körtik Tepe'deki taş tabaklar, 2 numaralı taş tabağa boyutları ve formu açısından çok benzemektedir. Bu tabaklar genellikle PPNA dönemi içine tarihlendirilmektedir⁶².

Taşlı Tepe yerleşiminde de benzer bir taş tabak ele geçmiştir. Sağlam olarak ele geçen bu tabak, sarımtırak renkte kireçtaşıdan yapılmıştır⁶³. Taş tabak bir kült alanı içinden çıkmıştır⁶⁴. Taşlı Tepe tabağı, 2 numaralı esere boyutları ve genel özellikleri bakımından benzemektedir. Taşlı Tepe yerleşimi PPNB döneminin erken ve orta evrelerine tarihlendirilmektedir⁶⁵.

2 numaralı taş tabağın benzerlerine Körtik Tepe, Göbekli Tepe ve Taşlı Tepe'de, rastladığımız için bu eseri daha çok PPNA sonu ve PPNB başlarına tarihlendirmek gerekir.

3 Numaralı Eser: Aslan Heykeline ait bir Baş (Resim 3a-d)

Envanter No: Henüz verilmemiştir.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa Müzesi.

Durumu: Aslan başı heykelinin sadece baş kısmı boyundan itibaren ele geçmiştir. Bundan dolayı, gövde kısmı ile birlikte yapılmış olma ihtimali çok yüksektir. Bazı bölümlerinde küçük kırıklar olmasına karşın, aslan başına ait yüzün bir tarafı tamamen sağlam diğer

tarafı ise kısmen kireçtaşı tortullarıyla kaplıdır.

Ölçüleri: Mevcut Uzunluk: 21,4 cm. Mevcut Yükseklik: 18,5 cm.

Yapım Tekniği: Sert taştan yapılmış aletler yardımıyla yapılmıştır. Üzerindeki ayrıntılar ise yine aynı şekilde sert taştan aletlerle yivler açılarak yapılmıştır.

Hammaddesi: Kalker (Kireçtaşı).

Yüzey Özellikleri: Yüzeyi tamamen pürüzsüzdür ve parlatılmıştır.

Tanımı: Aslanın baş bölümü; ağız, dişler, kulak, burun ve bıyıklardan oluşur. Ağız bölümünde, önde yer alan köşelere azı dişleri, orta bölüme ve ağzın diğer kısımlarına ise normal dişler yapılmıştır. Aslanın yüzüne gergin bir ifade vermek için ağız bölümü dişleri gösterir şekilde tasvir edilmiştir. Dişler tamamen kapalı ve üst üste gelecek şekilde yapılmıştır. Bununla birlikte, aynı gergin ifadeyi sağlamak için bıyıklar ve burun kısmı da tasvir edilmiştir. Bıyıklar, kazıma tekniğiyle yapılmış ancak kulaklar ve burun için kabartma tekniği uygulanmıştır. Gözler de kabartma tekniğinde yapılmış ancak göz şekli verilmeden sadece hafif bir kaş yapılarak belirtilmiştir⁶⁶. Bu tarzda yapılmış heykel ve kabartmalar genelde konu ile ilgili yayınlarda farklı isimlerle adlandırılmaktadır⁶⁷.

⁶¹ Özkaya ve diğ. 2002, 743, Fig. 20; Özkaya – San 2004, 671; Özkaya – Coşkun 2007, 88, 144.

⁶² Benz ve diğ. 2011 93, Tab. 5.

⁶³ Çelik ve diğ. 2011, 226, 229, Fig. 4, Res. 4.

⁶⁴ Taşlı Tepe'de bulunmuş olan taş tabak, "I" şeklindeki dikmetaşlarla birlikte aynı yerden çıkarılmıştır.

⁶⁵ Çelik ve diğ. 2011, 227, 230.

⁶⁶ Benzer bir özellik, Göbekli Tepe'den ele geçmiş olan yırtıcı bir kuşa ait heykelcik parçasında da belirgin olarak görülmektedir. Bkz. Schmidt 2007b, Fig. 23.

⁶⁷ Nevali Çori'de bulunan minyatür bir hayvan başı, aslan başı olarak tanımlanmıştır (Hauptmann 2007a, Fig. 20; 2011, Fig. 31) Aynı tarzda yapılmış, Göbekli Tepe'de bulunmuş yırtıcı hayvanlara ait heykel ve kabartmalar ise aslan, panter, kurt veya genel olarak "yırtıcı hayvan" adı altında isimlendirilmiştir (Schmidt 2008a, 63; 2008b, 29-30). Bu makale çalışmasında, incelenen heykel başının türünü tespit etmek çok zor olduğundan, daha çok yapılaş tarzı dikkate alınmış ve benzerleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Bundan dolayı, karışıklık

Karşılaştırma ve Tarihlendirme

Nevali Çori’de bulunmuş bir eser, incelenen 3 numaralı eserin bir benzeridir⁶⁸. Aslan ya da kaplan başı olarak isimlendirilen eser, yaklaşık 4,4 cm boyunda ve daha çok bir heykelcik şeklindedir. Aslan başı heykelciğinde ağız, dişler, göz ve bıyık yapılmıştır. Sadece, kulak ve burun detayı belirgin değildir. Özellikle, aslanın yüzüne gergin ifadeyi verebilmek için bıyıkların yapılmış olması ve ağız bölümünde yer alan dişlerin tümünün kenetlenmiş bir şekilde gösterilmesi, 3 numaralı eser ile ortak olan özellikleridir. Nevali Çori’deki aslan heykelciği Çanak Çömleksiz Neolitik dönem B evresinin ortalarına (MPPNB) tarihlendirilmektedir⁶⁹.

Göbekli Tepe’de ele geçen aslan heykel ve kabartmaların sayısı oldukça fazladır⁷⁰. Bu aslanların tümünün ağız kısmı belirgin bir şekilde 3 numaralı eserde olduğu gibi dişlerle birlikte tasvir edilmiştir. Aslanların çoğu parçalar halinde ele geçmiş olmakla birlikte yaklaşık bire bir boyutta yapılmışlardır⁷¹. Göbekli Tepe III. tabakada, özellikle A, C ve D yapıları içinden yırtıcı hayvan heykelleri ele geçmiştir⁷². En fazla aslanın ele geçtiği yer C yapısıdır⁷³. C yapısında 27 numaralı

dikmetaşın üzerine bir aslan heykeli yüksek kabartma tarzında yapılmıştır⁷⁴. Yine C yapısı girişinde, “U taşı” da denen bir taşın üzerinde, yarı yüksek kabartma tekniği ile yapılmış bir aslan heykeli de yer almaktadır⁷⁵. “U taşı”ndaki aslanın normal ve azı dişleri 3 numaralı eser ile benzer tarzda yapılmıştır. C yapısında ele geçen aslanların pek çoğu gövdeden itibaren kırık olup, ağız bölümü, bıyıklar ve dişlerin yapımı 3 numaralı eser ile benzer tarzdadır.

A yapısında yüzü tam olarak belirgin olmayan, falluslu sağlam bir aslan heykeli bulunmuştur⁷⁶. D yapısında ve yerleşimin yeni açılmış olan kuzeybatı açmasında ele geçen bazı aslan heykelleri de yine yüksek kabartma tekniği ile taş plakalar üzerine yapılmışlardır⁷⁷. Göbekli Tepe’deki aslan heykelleri çoğunlukla III. tabaka dolgularından çıkmıştır. Dolayısıyla Göbekli Tepe’de aslan heykelleri, Çanak Çömleksiz Neolitik dönem A evresinden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu evrede ele

olmaması için bu tarz buluntulara genel olarak aslan heykeli veya aslan kabartmaları denilmiştir.

⁶⁸ Hauptmann 1999, 77, Fig 20; 2007, Fig. 20; 2011, Fig. 31.

⁶⁹ Hauptmann 2007b, 98, 127, Buluntu No. 45.

⁷⁰ Beile – Bohn 1998, Abb. 29-30, 32-33; Schmidt 1995, Fig. 1b; 1998, Kat No. A10, A14, A7, A8, D4. Fig. 2, 6; 2005, 15, Fig. 5; 2006a, 153-157, Fig. 66-67; 2006b, 153-157, Abb. 25-26, 29, 36-37, 42, 54, 63-64, 66, 102-103; 2008a, 65, Abb. 2a,c-g, Abb. 3; 2010, 253.

⁷¹ 3 numaralı eserde de aslanın başı yaklaşık birebir boyutta yapılmıştır. Bkz. Schmidt 1998, Tab. 1.

⁷² Schmidt 2008a, 65, Abb. 2a, c-g, Abb. 3.

⁷³ Schmidt 2008b, Fig. 4, 7-8, Tab. 1.

⁷⁴ Dikmetaş üzerinde yüksek kabartma tekniği ile yapılmış olan aslan kabartmasının önünde bir yaban domuzu yer almaktadır. Aslan burada sanki yaban domuzuna saldırmaya hazırlanmış gibi tasvir edilmektedir. Bkz. Schmidt 2006a, Fig. 1a-1b; 2011, Fig. 28.

⁷⁵ Burada yer alan aslan kabartmasının baş kısmı yüksek kabartma tekniğiyle, gövde kısmı ise alçak kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Muhtemelen 3 numaralı eserin de Göbekli Tepe’deki “U” taşında olduğu gibi benzer bir şekilde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Bkz. Schmidt 2005, Fig. 5; 2006b, Abb. 66.

⁷⁶ 3 numaralı eserin, Göbekli Tepe’den ele geçmiş falluslu aslan heykeli gibi yapılmış olma ihtimali üzerinde de durulmaktadır. Bkz. Schmidt 1998, Kat. No. 10, Fig. 2.

⁷⁷ Taş plakalar üzerine yüksek kabartma tekniği ile yapılmış olan aslanların sadece ayak kısımları plakalara bağlı olup geri kalan kısımları tamamen heykel şeklinde yontulmuştur. Bkz. Schmidt 2011, Fig. 30; 2010, 251-252, Fig. 24-25.

geçen aslan heykelleri, 3 numaralı heykeldeki dişler, ağız ve bıyıkların yapım teknikleri bakımından birbirine benzerdir. Göbekli Tepe III. ve II. tabakaları PPNA sonu ile PPNB başları arasına tarihlendirilmektedir⁷⁸.

Göbekli Tepe II. tabakadaki Aslanlı Yapı'da iki adet aslan kabartması yer almaktadır⁷⁹. Aslan kabartmaları, dikmetaşlar üzerine yapılmış olup sadece bir aslanda kulak detayı bulunmaktadır⁸⁰. Söz konusu aslanın ağzı açık ve dişleri testere motifi şeklinde yapılmış olmakla birlikte kulak ve bıyık detayları 3 numaralı esere benzemektedir. Yüzey buluntusu olarak, pusuya yatmış bir şekilde tasvir edilmiş iki adet aslan heykeli daha bulunmuştur⁸¹. Bunlardan birinde, aslanın dişleri bıyıkları ve yumru şeklinde yapılmış olan kaşları belirgin bir şekilde görülmektedir⁸². Aynı özellikler, 3 numaralı aslan heykeline ait başta da görülmektedir.

Nevali Çori ve Göbekli Tepe'de bulunan aslanların ağız ve dişlerinin yapılış şekli, bıyıkların verilmesi, bunlara saldırgan bir ifade kazandırmıştır. Bu özellikler aynı şekilde 3 numaralı eserde de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Göbekli Tepe'deki bire bir boyutta aslan heykellerinin bulunduğu tabakalara bakıldığında, bunların daha çok III. tabakada yer aldığı görülmektedir. Göbekli Tepe'de yer alan P 27 dikmetaşının üzerinde bulunan aslan

dışında diğer aslan heykellerinin hiç birinde kulak detayı yapılmamıştır. Ayrıca, III. tabakada bulunan aslan heykellerinin çoğunda 3 numaralı eserde olduğu gibi göz detayı yerine yumru şeklinde kaş bulunmaktadır. Buna karşın, Göbekli Tepe II. tabakada yer alan aslan kabartmasında ve Nevali Çori'den ele geçen heykelcikte göz belirgin bir şekilde yapılmıştır. Göbekli Tepe'deki II. ve III. tabakalar arasındaki bu üslup farklılığı oldukça belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, incelenen aslan heykeli, PPNA sonuna tarihlendirilen heykellerle aynı özelliklere sahiptir.

Sonuç

1 numaralı eser olan bezemeli taş kaba genel olarak bakıldığında, özensiz ve aceleyle yapıldığı, kazıma tekniği ile yapılmış çizgilerin bazen uzatıldığı bazen de kısa tutulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, figürlerin Körtik Tepe'de yer alan figürlerden bazı farklılıkları olduğu da anlaşılmaktadır. Özellikle, figürlerdeki ayakların eklem yerlerinden kıvrılarak çizilmiş ve toynakların yapılmış olması bu figürleri Körtik Tepe figürlerinden ayıran en önemli farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaban keçisi ve koyunlarının karın kısmında yer alan ikiye bölünmüş dikdörtgen motifleri, bölgede ele geçen bezemeli taş kapların hiç birinde bulunmamaktadır. Bu tarz figürlerin yer aldığı taş kapların en yakın benzerlerini Körtik Tepe yerleşiminden bilmekteyiz. Ancak, buradan ele geçen taş kaplarda da bu şekilde bir motife rastlanmamıştır. Ayrıca, hem keçilerin hem de koyunların ağız ve gözlerinin yapılması, Körtik Tepe'deki

⁷⁸ Dietrich – Schmidt 2010, 82.

⁷⁹ Schmidt 1997/98, Abb.15; 1998, 3. Aslanlı Yapı "Löwenpfeilergebäude" olarak da isimlendirilmektedir.

⁸⁰ Schmidt 1997/98, Abb. 15.

⁸¹ Beile – Bohn 1998, Abb. 32, 33; Schmidt 1995, Fig. 1a; 2006b, Abb. 25-26.

⁸² Schmidt 2006b, Abb. 26.

figürlerde görülmemektedir. Yaban koyununun başını arkaya çevirerek resmedilmesi, boynuzlarının daha da belirgin hale getirilmesini sağlamıştır. Bu tarz duruş, Körtik Tepe'deki figürlerden farklı ve yeni bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye'deki Jerf el Ahmar ve Tell Abr 3 gibi PPNA dönemine tarihlenen yerleşimlerde bulunan taş kap örneklerinin Körtik Tepe buluntularına bire bir benzerliği, hiç kuşkusuz o dönemde bu kapların ticaretinin yapıldığını göstermektedir. Kökenini henüz bilmememize rağmen sayıca daha çok görülmüş olmalarından dolayı bu türden kapların Yukarı Dicle Vadisi'nde ortaya çıkmış olduğunu söylemek hiç de yanlış olmasa gerekir. Bugüne kadar Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Çayönü, Jerf el Ahmar ve Tell Abr 3'de ele geçen kloritten yapılmış taş kapların sayısı birkaç düzineyi geçmez. Üstelik Jerf el Ahmar ve Tell Abr 3 dışında diğer yerleşimlerde ele geçen taş kaplar sadece parçalar halinde ele geçmiştir. Yukarı Dicle Vadisi'nde bulunan ve PPNA dönemine tarihlenen Körtik Tepe, Hallan Çemi, Hasankeyf Höyük ve Gusir Höyük'te genellikle bu türden taş kaplara rastlanmaktadır. Ancak, Urfa bölgesinde bugüne kadar Göbekli Tepe, Karahan Tepe ve Hamzan Tepe⁸³ dışında hiçbir yerde rastlanmamıştır. İlginç olan bir durum da bu türde kaplara Nevali Çori'de ve Şanlıurfa-Yeni Mahalle'de hiç rastlanmamış olmasıdır. Nevali Çori ve Şanlıurfa-Yeni Mahalle yerleşimi genel olarak M.Ö. 9. binin başlarına tarihlendirilmek-

tedir. Bu durum, 1 numaralı taş kabın daha çok M.Ö. 10. bine, yani PPNA döneminin başı ile sonları arasında tarihlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

2 numaralı eser olarak incelenen taş tabağın en yakın benzerleri, Taşlı Tepe'de ve Dicle Vadisi'nde yer alan PPNA dönemine tarihlenen Körtik Tepe mezarlarında ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, Göbekli Tepe'de ele geçen benzer taş tabaklar da PPNA sonu ve erken PPNB dönemine tarihlendirilmektedir. Sonuç olarak, bu türden taş tabakları PPNA dönemi sonu ile PPNB dönemi başına tarihlendirmek gerekmektedir.

3 numaralı eser ise bölgede yeni bir kült merkezinin var olabileceğini akla getirmektedir. Aslana ait olabileceği tahmin edilen eserin gövdesinin tam olarak nasıl olduğu bilinmemektedir. Ancak, heykelin boyun kısmının devam etmesinden dolayı, Göbekli Tepe'den ele geçen aslan heykellerindeki gibi büyük bir olasılıkla ya yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış bir eser olduğunu ya da tamamen bağımsız bir heykel olduğunu varsayabiliriz. Bu tarz heykel ve kabartmalar genel olarak Göbekli Tepe'nin gerek II. tabakasında gerekse III. tabakasında görülmektedir. Aslan heykelleri, heykelcikleri veya kabartmaları, Nevali Çori ve Göbekli Tepe dışında başka bir yerde benzerlerine rastlamadığımız eserlerdir. Göbekli Tepe'nin gerek III. gerekse II. tabakasında tasvir edilen aslanlar kült yapıları içinde karşılaşılan eserlerdir. Genelde, kült yapıları uzun süreler değişmeden kullanıldığı için buradan çıkan eserleri tarihlendirmek oldukça güçtür. Bu nedenle 3 numaralı eseri PPNA sonu ile PPNB başı arasında tarihlendirmek gerekmektedir.

⁸³ Hamzan Tepe yerleşiminde sadece klorit taşından bezemesiz üç adet taş kap parçası bulunmuştur. (bkz. Çelik 2010, Fig. 10.2 - 4).

Resimler ve Çizimler Listesi:

Resim 1a. Taş kaptan yer alan Keçi Figürü (B. Çelik).

Resim 1b. Taş kaptan yer alan Keçi Figürü (B. Çelik).

Resim 1c. Taş kaptan yer alan Koyun Figürü (B. Çelik).

Resim 1d. Taş kaptan yer alan Koyun Figürü (B. Çelik).

Resim 2. Taş Tabak (B. Çelik).

Resim 3a. Aslan Başı Heykeli Sağdan Görünüm (B. Çelik).

Resim 3b. Aslan Başı Heykeli Soldan Görünüm (B. Çelik).

Resim 3c. Aslan Başı Heykeli Üstten Görünüm (B. Çelik).

Resim 3d. Aslan Başı Heykeli Önden Görünüm (B. Çelik).

Çizim 1a. Taş kaptan yer alan Keçi Figürü (B. Çelik).

Çizim 1b. Taş kaptan yer alan Keçi Figürü (B. Çelik).

Çizim 1c. Taş kaptan yer alan Koyun Figürü (B. Çelik).

Çizim 1d. Taş kaptan yer alan Koyun Figürü (B. Çelik).

Çizim 2. Taş Tabak Çizimi (B. Çelik).

A GROUP OF ARTIFACTS FROM NEOLITHIC PERIOD IN ŞANLIURFA MUSEUM

Müslüm Ercan, Bahattin Çelik*

Keywords: *Stone Bowl • Lion Head Statue • Pre Pottery Neolithic Period • Körtik Tepe.*

Abstract: Three artifacts delivered to Şanlıurfa Museum in 2013 and dated to Pre-Pottery Neolithic Period forms the main topic of the present study. Two of such artifacts are rather grave goods, one of which is a decorative stone bowl made of chlorite stone while the other is a stone plate. The decorative stone bowl resembling the finds at Körtik Tepe is discovered as intact for the first time other than the small pieces discovered during the excavations and studies conducted at Şanlıurfa until today. The last artifact, on the other hand, is a piece of a statue resembling a lion's head. Rather resembling the statues at Göbekli Tepe and Nevalı Çori, this artifact points out to existence of a settlement site that accommodates a new cult enclosure in the region. All three artifacts under study are artifacts known from the Pre-Pottery Neolithic sites in the region and must be dated mainly to the end of Pre-Pottery Neolithic A Period (PPNA) and start of PPNB period.

ŞANLIURFA MÜZESİ'NDEN NEOLİTİK DÖNEME AİT BİR GRUP ESER

Anahtar Kelimeler: *Taş Kap • Aslan başı heykeli • Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem • Körtik Tepe.*

Özet: Şanlıurfa Müzesi'ne 2013 yılında getirilen ve Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen üç adet eser bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Eserlerden ikisi daha çok mezar eşyası olup biri klorit taşından yapılmış bezemeli taş kap, diğeri ise taş bir tabaktır. Körtik Tepe'deki buluntulara benzeyen bezemeli taş kap, Şanlıurfa'da bugüne kadar yapılan kazı ve araştırmalarda küçük parçalar dışında ilk kez sağlam bir şekilde ele geçmiştir. Son eser ise bir aslan başına ait heykel parçasıdır. Daha çok Göbekli Tepe ve Nevalı Çori'deki heykellere benzeyen bu eser, bölgede yeni bir kült yapısını barındıran bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir. İncelenen üç eser de, Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimlerinden bilinen eserler olup Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin A evresi (PPNA) sonu ve B evresi başları içine tarihlendirilmelidir.

* Archeologist Müslüm Ercan, Director of Şanlıurfa Museum, Directorate of Şanlıurfa Museum TR-63200 / Şanlıurfa. e-mail: muslumercan@hotmail.com

*Associate Professor Bahattin Çelik, Ardahan University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Archeology, TR-75000 / ARDAHAN. e-mail: c.bahattin@gmail.com

Introduction

Archeological studies and excavations are conducted in Şanlıurfa province since 1960s. In particular, the *Southeastern Anatolia Prehistoric Studies* initiated in 1963 under supervision of R. Braidwood and H. Çambel is very important as regards revealing the Neolithic period in the region¹. By virtue of such studies, excavations were made at *Çayönü*, *Biris Mezarlığı* and *Söğüt Tarlası* and many sites from Neolithic period such as *Göbekli Tepe* were discovered during such studies for the first time². By virtue of the recent studies conducted in Şanlıurfa province, the number of sites from Neolithic period increased³. In

particular, new sites⁴ from the Neolithic period were discovered during *Şanlıurfa Province Cultural Inventory* studies that were

¹ Çambel – Braidwood 1980, 1, 64; Benedict 1980, 107, 191.

² Çambel – Braidwood 1980, 11-13; Benedict 1980, 136-140, 148-149.

³ The Neolithic sites found in Şanlıurfa sorted by districts. For Şanlıurfa central district see Gürcütepe, Beile – Bohn 1998, 17, 33-34; Görenler (Tel Avar) Yardımcı 2004a, II, 414-418; Emirler (Çaruk Tepe) Yardımcı 2004a, II, 469-472; for Birecik district see. Akarçay Tepe, Algaze ve diğ. 1991, 201; Mezraa Teleilat, Algaze ve diğ. 1994, 46-47; Kısakuyu Höyüğü, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. N40A027; Mengelli Höyük, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. N40A062; Arslanlı Höyük, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. O40A003; Sınır Tepesi, Özdoğan – Karul 2002, 88, 99, B.Y.No. O40A004; Gırlavik Höyüğü II, Özdoğan – Karul 2002, 89, 100, B.Y.No. O40A015; Gre Kuştian, Özdoğan – Karul 2002, 89, 100, B.Y.No. O40A016; Kızmağarası Höyüğü, Özdoğan – Karul 2002, 89, 100, B.Y.No. O40A029; Tiladir Tepe, Algaze ve diğ. 1994, 60; Özdoğan – Karul 2002, 89, 101, B.Y.No. O40A067; Söğürtlen, Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y.No. N40A028.001; Böğürtlen, Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y.No. N40A029.001; Surtepe, Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No. N39A007; Karapınar Höyük, Algaze ve diğ. 1994, 44; Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No. N39A010; Körce Mevkii, Özdoğan – Karul 2002, 87, 97, B.Y.No. N39A017; Altınova Caminin Fistikliği, Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No.

N39A013; Altınova Köyiçi Höyüğü, Özdoğan – Karul 2002, 87, 96, B.Y.No. N39A015; for Bozova district see. Karmitli Höyük, Özdoğan 1977, 172-173, Lev. 100; Şaşkan Küçüktepe Höyüğü, Özdoğan 1977, 169, Lev. 59, 100; Develik Sırtı Yerleşmesi, Özdoğan 1977, 164-165, Lev. 98-99; Kumartepe, Roodenberg ve diğ. 1984, 1-16; for Harran district see. Küçük Hedbe, Yardımcı 2004a, I, 45-47; Büyük Hedbe, Yardımcı 2004a, I, 48-50; for Hilvan district see. Nevali Çori, Gebel 1984, 240; Hauptmann 1988, 99; 1993, 55; Mısır 1992, 202; Tavukçay, Algaze ve diğ. 1992, Şek. 14; for Suruç district see. Höyüktepe (Ölçektepe/Timinali) Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y. No. N40A038; Yardımcı 2004b, II, 182-183, Çiz. 6-8; Üçtepe Höyük I, Özdoğan-Karul 2002, 88, 98, B.Y. No. N40A041.001; Üçtepe Höyük II, Özdoğan – Karul 2002, 88, 98, B.Y. No. N40A041.002; Giriktepe (Dumlukuyu) Yardımcı 2004b, II, 183-184, Çiz. 13-15; Şehitlik Sırt, Yardımcı 2005, II, 371, Çiz. 1, Res. 1; Değirmen Han, Yardımcı 2005, II, 373-374, Çiz. 2, Res. 2.

⁴ Such sites might be listed as Karahan Tepe (see Karahan Tepe: Çelik 2000b, Fig. 1; 2011a, Fig. 6-11), Hamzan Tepe (see Çelik 2004, 3-5; 2006b, 222-224; 2010, 257-268) Şanlıurfa Yeni Mahalle (see Çelik 2000a, 4-6; 2007, 165-178; 2011b, 139-164) Sefer Tepe (see Kürkçüoğlu – Karahan Kara 2005, 62-63; Çelik 2006a, 23-25, Fig. 2; Güler *et al.* 2012, Fig. 9, Res. 9) Başaran Höyük (see Güler *et al.* 2012, 158-159, Res. 1-2, Çiz. 1) Herzo Tepesi (see Güler *et al.* 2012, 159-160, Res. 3-4, Drw. 2-3) Kocanizam Tepesi (see Güler *et al.* 2012, 160, Res. 5-6, Çiz. 4-5) and Taşlı Tepe (see Çelik *et al.* 2011, 225-236). T-shaped pillars are discovered at four sites (see Sefer Tepe, Çelik 2006a, Fig. 2-3; Hamzan Tepe: Çelik 2004, Fig. 4; 2006b, Fig. 5; 2010, Fig. 2; Taşlı Tepe: Çelik *et al.* 2011, Fig. 7a-b), while round planned enclosures are discovered at three sites (see Hamzan Tepe: Çelik 2010, Fig. 4; Herzo Tepesi: Güler *et al.* 2012, Fig. 4; Şanlıurfa Yeni Mahalle: Çelik 2000a, Fig. 3; 2007, Fig. 13a, 14-16; 2011b, Fig. 13-16) One site contains both T shaped pillars and a round planned enclosure (see Hamzan Tepe: Çelik 2010, Fig. 2-4). Three of the sites contain the cultural level only from the Pre-Pottery Neolithic period while other sites contain cultural levels from different periods in addition to Pre-Pottery Neolithic period.

conducted during 2000-2007⁵ and since 2011⁶. These Neolithic settlements are located at Viranşehir⁷, Siverek⁸, and the central district⁹. The artifacts mentioned in this study are similar the artifacts found at the Neolithic settlements that recently discovered¹⁰. Similar artifacts of the finds studied under the scope of the aforementioned inventory study are discovered from some of the recently

discovered Neolithic sites and all are dated to Pre-Pottery Neolithic period. Statues, stone bowls and stone plates are unearthed and obtained generally from the sites where T-shaped pillars are present.

In the present study, three artifacts purchased by Şanlıurfa Museum in 2013 are studied. One of such artifacts is a stone bowl which was made of black colored chlorite stone mainly presenting a soft texture, thus easy to process. The stone bowl is decorated through incisions deeply scratched at the outer surface. The stone vessels discovered from almost all of the Pre-Pottery Neolithic period sites are generally categorized into two groups as decorated or undecorated vessels. The decorated vessels are generally produced as incision decorated or as relief decorated and sometimes both methods are used on the same vessel¹¹. The raw material used for the stone vessels produced during the Neolithic period comprises of various stones such as limestone, alabaster, chlorite stone, etc. In particular, the decorated stone vessels are made by using chlorite stone as raw material. The stone vessels are used both within the settlement and as grave tools¹².

Another artifact studied herein is the stone plate made of chlorite stone. The stone plates mostly discovered from the graves are also discovered within the cult enclosures in some occasions¹³. Although

⁵ The inventory study conducted under presidency of Prof. Abdüsselam Uluçam during 2000-2007, the project entitled "Project on Social and Cultural History of Turkey, Project for Inventory of the Cultural Assets at Eastern and Southeastern Anatolia Regions" was conducted with the support of State Planning Organization and Turkish Historical Society.

⁶ The studies that are in progress since 2011 are conducted under the scope of the TÜBİTAK project entitled "Discovery, Inventory and Evaluation of the Immovable Cultural Assets located at Şanlıurfa Province and Affiliated Districts" (Project No.110K533).

⁷ Settlements discovered in Viranşehir district: Sefer Tepe, Başaran Höyük, Herzo Tepesi and Kocanizam Tepesi. See Güler *et al.* 2013, 4-8, Fig. 10-21; 2012, 169-191; Çelik 2006a, 23-25.

⁸ Settlements discovered in Siverek district: Taşlı Tepe. See. Çelik *et al.* 2011, 225-236, İnanlı Tepe. See Güler *et al.* 2013, 4, Fig. 7-9.

⁹ The settlements discovered in the central district: Şanlıurfa-Yeni Mahalle. See. Çelik 2000a, 4-6; 2007, 165-178; 2011b, 139-164, Karahan Tepe. See. Çelik 2000b, 6-8; 2011a, 241-253, Hamzan Tepe. See. 2004, 3-5; 2006b, 222-224; 2010, 257-268.

¹⁰ See for stone bowls: Hamzan Tepe: Çelik 2010, Fig. 10. 2-4; Sefer Tepe: Güler *et al.* 2013, Fig. 22.7; See for stone plate: Taşlı Tepe: Çelik *et al.* 2011, Fig. 4; Güler *et al.* 2013, Fig. 5. See for the statue: Karahan Tepe: Çelik 2011a, 242-243, Fig. 7, Şanlıurfa-Yeni Mahalle: Hauptmann 2003, 622-628, Abb. 1-4; Schmidt 2010, 246-247, Fig. 14; Çelik 2000a, Fig. 2; 2007, Fig. 4; 2011b, Fig. 4. At the some settlements "T" shaped pillars were found with these artifacts. See for "T" shaped pillars: Hamzan Tepe: Çelik 2004, 3-5, Fig. 4; 2006b, 222-224, Fig. 5. Karahan Tepe: Çelik 2000, 6-8, Fig. 1; 2011, 241-253, Fig. 8-10; Sefer Tepe, Çelik 2006a, 23-25, Fig. 2-3; Güler *et al.* 2013, 6-7, Fig. 21; Taşlı Tepe: Çelik *et al.* 2011: 225-236, Fig. 7.

¹¹ Özkaya – Coşkun 2011, 96; 2008a, 14; 2008b, 90. Özkaya – San 2007, 28.

¹² Özkaya 2004, 587; 2009, 6; Özkaya – Coşkun 2011, 95-96; Özkaya – San 2007, 27; Rosenberg 2007, 1-3.

¹³ Similar stone plates were found in-situ at the C enclosure in Göbekli Tepe. See. Becker and diğ. 2012, 24-26, Abb. 15.

the function of such stone plates, identical finds of which are known from Körtik Tepe¹⁴, Göbekli Tepe¹⁵ and Taşlı Tepe¹⁶, are not known for certain, the possibility of being used as an offering vessel is considered¹⁷.

The last artifact examined is the lion head statue made from limestone. Artifacts similar with such lion head statute, which has partially smooth surface, are known from Göbekli Tepe¹⁸ and Nevali Çori¹⁹. This type of lion head statutes are generally discovered wither within or around the cult centers.

The artifacts studied are mostly found at the Neolithic settlements in Southeast Anatolia²⁰. The range of the decorated stone vessels is wider than the range of the animal statues and also found in the North Syria²¹.

It's indicated that all three artifacts were found from Inlice Village that is 26 km west of Şanlıurfa. It's said that they

were found at a pistachio garden which locates 100 m north of the village. Museum experts researched the area and didn't find any archaeological evidence²². All three artifacts are not discovered through systematic excavations that depend on a certain context and stratigraphy. Therefore, the artifacts are first examined in terms of material and technical aspects, are compared to the identical finds in order to date the finds with an endeavor to discover their production site.

Artifact No 1: Stone Bowl (Picture 1a-d. Drawing 1a-d)

Inventory No: Not assigned yet.

Location: Şanlıurfa Museum.

Condition: Almost half of the bowl starting from the brim of the vessel to the midsection is missing. The other parts of the bowl are in fractured condition. The section underneath the body was subjected to excessive heat thus causing the stone to lose its luminance property.

Dimensions: height: 12,7 cm / depth: 11,5 cm / Diameter of the mouth section : 12,4 cm / Diameter of the Body: 15cm / 16,3 cm.

Production Technique: The bowl was produced by employing the abrasion technique by means of tools made of hard stone such as flint stone or obsidian. The decorations on the bowl, on the other hand, are made by grooving again using flint stone or obsidian tools.

Color: Jet Black.

Raw Material: Chlorite stone.

Decoration: Motives and figures are located on the body. Generally decorations are mostly originated in geometric motives. There are four figures on the bowl. Two of the figures are wild sheep, the other two are

¹⁴ The stone plates found in Körtik Tepe are generally grave finds. See. Özkaya – San 2007b, 301, Cat. Nr. 143-144.

¹⁵ Becker *et al.* 2012, 24-26, Abb. 15.

¹⁶ Çelik *et al.* 2011, 226, 229, Fig. 4.

¹⁷ It's thought that the stone plates found in Körtik Tepe were used ritually because they were found in graves. See. Özkaya – Coşkun 2008b, 91, Res. 17.

¹⁸ See for the lion statues and reliefs found in Göbekli Tepe: Beile-Bohn *et al.* 1998, Abb. 29-30, 32-33, Schmidt 1995, 9, Fig. 1a-b; 1998, 2, Fig. 2, 6; 1997, Abb. 4-6; 1997/98, 158-161, Abb. 7,11,15; 1998, 30-32, Abb. 9-10; 1999, 10-11, Cat. Nr. A11, A14, A17, A18, Taf. 4.1, 8.2, 9.1, 2000, 38-39, Cat. Nr. A14, P6, P1,P2; 2010, Fig. 25.

¹⁹ See for the lion statues and reliefs found in Nevali Çori: Hauptmann 1999, Fig. 20.

²⁰ The settlements where the lion statues were found are limited to Şanlıurfa province for now.

²¹ Similar artifacts were found at Jerf el Ahmar and Tell Abr 3 in Syria. See. Jerf el Ahmar: Kozłowski – Aurenche 2005, 169, Fig. 3.1.3.5; Tell Abr 3: Yartah 2004, 155, Fig. 18.2, 4; 2005, Fig. 7,1.

²² Experts of the museum searched the area where the artifacts were found and they did not find any settlement.

wild goat. These figures were made amid of the panels shaded by horizontal, vertical and diagonal consecutive lines. Panels were formed with vertical bands and triangular motives attached to these bands. Decorations were applied to all exterior surface except the underside of the bowl. As decoration motives; there are triangle motives shaded inside or empty but made nested; vertical or diagonal bands; panels those are surrounded by vertical and diagonal panels, traverse motives and vertical, horizontal and diagonal decorations used as padding.

Description: Having a simple mouth section, the lip section is formed with a groove. The bowl has an oval body. The bowl has smooth bottom slightly slant towards inside starting from the bottom of the body. The outer surface is completely decorated except for the bottom and mouth sections while the interior surface has no decorations. The surface of the bowl is polished meticulously. Majority of the decorations comprise of geometrical patterns. The decorations are formed by forming grooves through engraving. There are four figures on the bowl; two figures out of all four figures resemble wild sheep while the remaining two resemble wild goat. Such figures are made at the center of the panels shaded with horizontal, vertical and diagonal successive lines. The decorations are applied to the entire outer surface except for the bottom section of the bowl. The decorative patterns comprise of shaded or blank triangle patterns nested within each other, horizontal and diagonal strips, panels surrounded with horizontal and diagonal strips, thick traverse patterns and successive horizontal, vertical and diagonal decorations used as fill.

It is comprehended that particularly male species are intended to be decorated on the bowl as the wild goat and sheep patterns on the vessel are depicted with horns. The wild sheep figures are depicted on the broad panels while the

wild goat figures are depicted on the narrow panels of the vessel presenting an oval body. The wild goat and wild sheep depicted on the stone bowl are depicted with long horns while the front legs are exactly identical with the rear legs. The legs are separated with a line and hooves are depicted at the end of the feet. The abdomen section of all figures contains a horizontal rectangular decoration divided into two. The eye and mouth details of the figures are depicted through small and short lines.

Comparison and Dating

The most identical finds to the stone bowl under study are discovered at Körtik Tepe. The wild goat figures depicted inside the panels are present on some stone vessels discovered at Körtik Tepe²³. In the artifact no 1, wild sheep are also present in addition to the wild goat inside the panels, which is different from the finds discovered at Körtik Tepe (Picture 1 c-d, Drawing 1c-d). Moreover, the wild goat depictions on the finds discovered at Körtik Tepe are depicted as more stylized, where details such as the eyes, mouth and hooves are not included²⁴. The abdominal sections of the goats are depicted to have rectangular shape on some vessels²⁵, while depicted in the triangular form on some vessels, just like the artifact no 1²⁶. The wild goat figure is also engraved on some bone artifacts discovered at Körtik Tepe²⁷. The

²³ Özkaya – Coşkun 2008a, 14, Res. 19.

²⁴ Özkaya – San 2007a, 28, Fig. 16.

²⁵ Özkaya – San 2007, Fig. 16; Özkaya – Coşkun 2011, Fig. 20 (Vessel at the lower figure) Fig. 23, CGF.

²⁶ Özkaya – Coşkun 2008, Res. 19; 2011, Fig. 20 (Vessel at the upper figure).

²⁷ Özkaya – Coşkun 2008, Res. 24; 2011, Fig. 36, Fig. 37 (the bone find at the middle).

figures here are depicted in a completely different manner and no similar features other than the hooves illustrated on the artifact no. 1 are available. The panels, horizontal and diagonal strips, triangle patterns nested in each other, shaded triangle patterns, thick traverse patterns, successive horizontal and diagonal lines used at the stone bowl under study are also present on the vessels discovered at Körtik Tepe with identical forms²⁸. When we look at the development of the stone vessels at Körtik Tepe, existence of a development from undecorated vessels to decorated vessels is mentioned as the decorated vessels are discovered at the late stages and are not available at the early stages²⁹. The decorated stone vessels unearthed at Körtik Tepe are rather grave finds and dated to early PPNA period³⁰.

A large number of stone vessels decorated with patterned incisions are also discovered at Hallan Çemi site³¹. Some of such stone vessels depict dog figure, stylized bird figure and various other patterns. One of the stone vessels discovered here contain a pattern similar with the shaded triangle pattern present

on the artifact no. 1³². Hallan Çemi site is dated to early PPNA period³³.

Several decorated stone vessels pieces were encountered during the excavations conducted at Çayönü site³⁴. One of the vessel pieces contain horizontal and diagonal lines used for filling in the blanks and traverse pattern in the form of a strip located at the mouth section. Such patterns are also visible on the artifact no 1.

Stone vessels were discovered as grave finds during the excavations performed at *Hasankeyf Höyük* recently discovered in the vicinity of Batman Province Hasankeyf district³⁵. The stone vessels contain successive diagonal lines. Such peculiarity is also available on the artifact no 1. Hasankeyf site is dated to the end of Pre-Pottery Neolithic A period³⁶.

Two stone vessel specimens were encountered during the studies conducted at Karahan Tepe, the largest Neolithic site in the region after Göbekli Tepe and located 63 km east of Urfa province³⁷. The mouth section of one of such specimens is well-preserved and contains traverse pattern in the form of a thick strip. Artifact no 1 also contains an

²⁸ Panels: Özkaya – San 2003, Drawing b; 2007, Fig. 16; Özkaya – Coşkun 2011, Fig. 20, Fig. 23 *CGF*. Thick traverse patterns: Özkaya – San 2003, Drawing 2a-b; 2004, Fig. 2c-d; 2011, Fig. 7a. Shaded Triangle Patterns: Özkaya *et al.* 2002, Fig. 89; Özkaya – San 2004, Fig. 2c-d; 2011, Fig. 7a; Özkaya – Coşkun 2008, Res. 20. Horizontal and Diagonal lines: Özkaya – Coşkun 2008, Pic. 19.
²⁹ Özkaya – Coşkun 2011, 95-96; Özkaya – San 2007, 27-28; Özkaya – San 2011, 824.
³⁰ Özkaya 2009, 7; Benz *et al.* 2011, 93, Tab.5.
³¹ Stone vessels used during preparation of the food and beverages are discovered at Hallan Çemi exactly at the center of the site bearing traces that ceremonies are held at the site (see Rosenberg 1994,126; 1999, Fig. 3; 2007, 85).

³² Rosenberg – Davis 1992, Fig. 8.7; Rosenberg 2007, 85 (the stone vessel piece located at bottom left corber in the same page).

³³ Rosenberg – Davis 1992, 8-9, Fig. 11.

³⁴ It's not said transparently from which layer were the parts of the stone bowls found in Çayönü settlement. But generally it's stated that they were found from the aceramic layer of the settlement. See Çambel 1971, 36-38, Res. 28; Çambel – Braidwood 1980, 16-17, Lev. 46.1.

³⁵ Miyake 2013, 44-45 (artifact no 1 on the same page).

³⁶ Miyake 2013, 42; Miyake *et al.* 2012, 3, Fig. 2.

³⁷ Çelik 2000b, Fig. 4b; 2011a, Fig. 24.7.

identical pattern also at the mouth section like this find. The stone vessel discovered at Karahan Tepe, however, was made by employing the relief technique. Karahan Tepe is dated to the end of the PPNA and early PPNB³⁸.

A decorated stone vessel discovered from Jerf el Ahmar site in Syria contains the traverse pattern in the form of a thick strip and shaded triangle pattern³⁹. Such type of decorations are also available on the artifact no 1. Jerf el Ahmar settlement is dated to end of PPNA and early PPNB.⁴⁰

Likewise, stone vessels are also discovered from Tell Abr 3 site, which is also located in Syria⁴¹. An almost-intact vessel and two stone vessels pieces discovered here contain horizontal strip decorations, shaded triangle patterns and thick traverse patterns. Similar patterns are also available on artifact no. 1. Probably the two broken pieces contained the figures⁴². In particular, one of the pieces contains a detail resembling the wild goat⁴³. The other piece also contains a detail which seems like the horn of a wild sheep⁴⁴. Tell Abr 3 site is dated to the end of Pre-Pottery Neolithic A period⁴⁵.

Decorated stone vessels made of chlorite stone are encountered at Göbekli Tepe site although in pieces⁴⁶. Some of

the vessel pieces contain thick traverse pattern and shaded triangle patterns⁴⁷. One of the stone vessel pieces illustrates the rear section and some of the leg separation of an unidentified animal figure⁴⁸. The rear leg separation present on this stone vessel piece appears as an identical feature also in the artifact no. 1⁴⁹. Moreover, the traverse pattern and shaded triangle pattern can also be considered as other similar features⁵⁰.

No wild sheep figure was encountered on the stone vessels discovered from the Pre-Pottery Neolithic Period until the present day. The closest resemblance of this figure is the wild sheep relief⁵¹ on the pillar no. p1 discovered at Enclosure A located at Göbekli Tepe Layer III and dated to Pre-Pottery Neolithic A period⁵². In this relief, the front and rear legs of the sheep are depicted accurately in anatomic terms and the details of the hoof are provided on one of the rear legs. As the wild sheep relief discovered at Göbekli Tepe is illustrated from profile, only one of the horns is depicted in spiral form. The wild

known which period they are dated. See Beile-Bohn ve diğ.1998, 61, Abb. 26.2, 4.

⁴⁷ Beile – Bohn *et al.* 1998, Abb. 26.2, 4; Schmidt 2007a, Fig. 4; 2011, Fig. 4.

⁴⁸ Beile – Bohn *et al.* 1998, Abb. 26.4.

⁴⁹ Most of the relieves found in Göbekli Tepe have leg separation which only end with deep groove. This is a similar feature found at the figures of Kortik Tepe. It should be considered that the way of the figures is period specific.

⁵⁰ Decorations on the stone vessels are generally reflecting the features of the period and they are mostly found on the stone vessels discovered from PPN settlements. Even some of the decorations were made on the same places of the vessels.

⁵¹ Kromer – Schmidt 1998, 8; Dietrich – Schmidt 2010, 82, Fig. 1.

⁵² Schmidt 1998, 3, Fig. 5; Hauptmann 1999, Fig. 34.

³⁸ Çelik 2011a, 247.

³⁹ Kozłowski – Aurenche 2005, 169, Fig. 3.1.3.5.

⁴⁰ Stordeur 2000, 1.

⁴¹ Yartah 2004, 155, Fig. 18.2, 4; 2005, Fig. 7.1.

⁴² Yartah 2004, Fig. 18.2, 4.

⁴³ Yartah 2004, Fig. 18.2.

⁴⁴ Yartah 2004, Fig. 18.4.

⁴⁵ Yartah 2004 155-156; 2005, 8.

⁴⁶ The parts of stone vessel found in Göbekli tepe were taken from the surface soil layer, so it's not

sheep figure on the stone vessel no 1 under study, on the other hand, is illustrated as the head facing backwards, therefore ensuring that both horns are illustrated more specifically. Moreover, one of the details which appear as an important aspect on the artifact no 1 is that the front legs are illustrated as identical with the rear legs. This fact caused that all figures are misrepresented in anatomic terms⁵³.

The figure and patterns on the stone vessel no 1 bear similar properties with the figures and patterns encountered on the stone vessels made of chlorite stone discovered at the Pre-Pottery Neolithic period sites. In particular, the panels in which the figures are present, the thick diagonal strips surrounding such panels, thick traverse patterns, and shaded or blank triangle patterns, successive horizontal and diagonal lines are the common properties encountered at such vessels. Such type of patterns are also visible on the stone vessels discovered at Körük Tepe, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hasankeyf Höyük, Çayönü, Hallan Çemi, Jerf el Ahmar and Tell Abr 3 sites present in the region⁵⁴.

⁵³ This type of anatomic error is also present on the boar relief on Enclosure C in Göbekli Tepe (Schmidt 2006b, Abb. 59), on the lion relief present on the "U stone" (2006b, Abb. 66), on all fox reliefs (2006b, Abb. 89) and on one of the lion reliefs discovered at Layer II (2006b, Abb. 103).

⁵⁴ Similar motives found on the stone vessels are seen in Körük Tepe, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hasankeyf Höyük, Çayönü, Hallan Çemi, Jerf el Ahmar and Tell Abr 3 settlements. Similar decorations are seen on the stone vessels found from the settlements. Most of these vessels are found from the layers of end of PPNA settlements. It's thought that these vessels were made in one center or they were made at every settlements as a result of the period's style. It's

Based on the animal figures and decorative patterns available on the stone vessels, such stone vessels should be dated to the same period as the most identical finds for the same are discovered from Körük Tepe and Tell Abr 3 sites, which are dated to the end of Pre-Pottery Neolithic A period.

Artifact No. 2: Stone Plate / Dish (Drawing 2, Picture 2)

Inventory No: Not assigned yet.

Location: Şanlıurfa Museum.

Condition: Cracks are present at the edges of the mouth section of the plate and is partially covered with lime sediments

Dimensions: height: 7.2 cm / depth: 0.5 cm / Diameter at the mouth: 40 cm / Base Diameter: 29.8 cm.

Production Technique: produced employing abrasion technique by means of tools made from hard stone such as flint stone or obsidian.

Raw Material: Chlorite stone

Color: Greenish grey.

Surface Properties: Both inner and outer surface are made employing abrasion technique and inner surface is completely polished.

Description: Only the lip section of this vessel in the form of a thick and large plate is rounded and shaped. The vessel has a round shape. The bottom is smooth inclined inwards starting from the base of the body. The common property of such stone plates is that the inner sections are not too deep. Their depth varies approximately in the range of 0.4 to 0.5 cm.

Comparison and Dating

This type of stone plates is rather encountered at graves or cult areas⁵⁵. It is contemplated that such plates are further

considered that detail research of the stone vessels found from Körük Tepe will give a result.

⁵⁵ Özkaya *et al.* 2002, 743; Schmidt 2012, 239.

used as offering vessels⁵⁶. The stone varieties used in production of such plates are generally different but limestone and chlorite stone are used more frequently.

The stone plates discovered at Göbekli Tepe are generally discovered as surface finds or from the cult area⁵⁷. Although the plates made of limestone are similar to the artifact no 2, some of the stone plates have holes at the middle⁵⁸. The dimensions of such stone dishes featuring similar properties are almost identical⁵⁹. Although such stone plates are different in terms of the raw material used in production, generally they have a round and thick form and a very thin mouth section. Such plates feature similar properties with the stone plate no. 2 with respect to form. The stone plates generally discovered from Enclosures A and C at Göbekli Tepe are dated to the end of PPNA period and early PPNB period.

Likewise, stone plates are also discovered from the excavations conducted at Körük Tepe. Such plates are made of yellowish limestone or chlorite and are generally discovered from the grave in broken form⁶⁰. The stone plates discovered at Körük Tepe are significantly identical with the stone plate no 2 in terms of dimensions and shape. Such plates are generally dated to PPNA period⁶¹.

A similar stone plate is also discovered from Taşlı Tepe site. Discovered as intact, such plate is also made of limestone with yellowish color⁶². The stone plate is discovered from a cult center⁶³. Taşlı Tepe plate resembles the artifact no 2 with respect to dimensions and general features. Taşlı Tepe site is dated to the early and middle stages of PPNB period⁶⁴.

As the finds identical with the stone plate no 2 are also discovered in Körük Tepe, Göbekli Tepe and Taşlı Tepe sites, we must date this artifact rather to the end of PPNA and early PPNB.

Artifact No. 3: Lion Head Statue (Picture 3a-d)

Inventory No: Not assigned yet.

Location: Şanlıurfa Museum.

Condition: Only the head section of the lion head statue starting from the neck is discovered. Therefore, it is greatly possible that the statue was actually made with the body section. Although several minor fractures are present on some sections, one side of the lion head is fully intact while the other side is partially covered with limestone sediments.

Dimensions: Current Length: 21,4 cm. Current Height: 18,5 cm. Height of the Jaw: 11,5 cm / 13,3 cm.

Production Technique: The statue was made using tools made of hard stone.

The details on the statue, on the other hand, are made through grooving again with hard stone tools.

Raw Material: Limestone.

Properties of the Surface: the surface is completely smooth and polished.

⁵⁶ Schmidt 2012, 239-240.

⁵⁷ Beile – Bohn 1998, 61, Abb. 25.7; Schmidt 2012, 239.

⁵⁸ Schmidt 2012, Abb 3.

⁵⁹ Schmidt 2007a, 93-95, Cat. Nr. 129.

⁶⁰ Özkaya *et al.* 2002, 743, Fig. 20; Özkaya – San 2004, 671; Özkaya – Coşkun 2007, 88, 144.

⁶¹ Benz *et al.* 2011, 93, Tab.5.

⁶² Çelik *et al.* 2011, 226, 229, Fig. 4, Res. 4.

⁶³ The stone plate discovered at Taşlı Tepe is discovered at the same site with the “T” shaped pillars.

⁶⁴ Çelik *et al.* 2011, 227-230.

Description: The head section of the lion comprises of the mouth, teeth, ear, nose and whiskers. At the mouth section the molar teeth are depicted at the corners located front and the normal teeth are depicted at the central part and other parts of the mouth. The mouth section is depicted as showing the teeth in order to depict a tense expression on the lion's face. The teeth are depicted as fully closed and as fully overlapping. Furthermore, the whiskers and the nose section are also depicted in order to ensure such tense expression. The whiskers are made employing the engraving technique but relief technique is used for ears and nose. The eyes are also made using the relief technique, but the eye is illustrated with a slight brow curve without shaping the eye⁶⁵. The statues and reliefs made with this style are generally denominated with different names in publications related to this subject matter⁶⁶.

Comparison and Dating

An artifact discovered at Nevali Çori is identical with the artifact no 3 currently under examination⁶⁷. The artifact denominated as the lion or tiger head is approximately 4.4 cm long and is rather considered as a figurine. The lion head

figurine depicts the mouth, teeth, eyes and the whiskers. Only the details of the ears and nose are not distinct. In particular, depicting the whiskers in order to have a tense expression on the lion's face and as all teeth in the mouth section are completely in grit position are the common features with the artifact no 3. The lion statue discovered at Nevali Çori is dated to the midst of Pre-Pottery Neolithic B period (MPPNB)⁶⁸.

There are quite a number of the lion statues and reliefs discovered at Göbekli Tepe⁶⁹. The mouth section of all such lion depictions is prominently depicted together with the teeth. Although majority of the lions are discovered in pieces, all of them are depicted in life size⁷⁰. Predator statues are discovered at Göbekli Tepe Layer III, especially inside the Enclosures A, C and D⁷¹. The highest number of lions is discovered at Enclosure C⁷². A lion statue was made in the form of high relief on the pillar no 27 in Enclosure C⁷³. Furthermore, a lion statue made by employing semi-high relief technique is also present on a stone called as U-stone at the entrance of Enclosure C⁷⁴. The teeth of the lion

⁶⁵ The similar feature is seen at the bird of prey statue found from Göbekli Tepe. See Schmidt 2007b, Fig.23.

⁶⁶ A miniature lion head discovered at Nevali Çori is defined as the lion head (Hauptmann 2007a, Fig. 20; 2011, Fig. 31). The statues and reliefs of the predators made with the same style and discovered at Göbekli Tepe are denominated as lion, panther, and wolf or generally under the name "predator" (Schmidt 2008a, 63; 2008b, 29-30). In the present article, as it is extremely challenging to determine the type of the statue head under study, the production method is rather taken into consideration and compared with the identical finds. Therefore, such type of finds is generally denominated as lion statue or lion reliefs in order to avoid confusion.

⁶⁷ Hauptmann 1999, 77, Fig. 20; 2007, Fig. 20; 2011, Fig. 31.

⁶⁸ Hauptmann 2007b, 98, 127, Find No. 45.

⁶⁹ Beile – Bohn 1998, Abb. 29-30, 32-33; Schmidt 1995, Fig. 1b; 1998, Cat. Nr. A10, A14, A7, A8, D4. Fig. 2, 6; 2005, 15, Fig. 5; 2006a, 153-157, Fig. 66-67; 2006b, 153-157, Abb.25-26, 29, 36-37, 42, 54, 63-64, 66, 102-103; 2008a, 65, Abb. 2a, c-g, Abb. 3; 2010, 253.

⁷⁰ Artifact number 3, the lion head was depicted in life size. See Schmidt 1998, Tab. 1.

⁷¹ Schmidt 2008a, 65, Abb. 2a, c-g, Abb. 3.

⁷² Schmidt 2008b, Fig. 4, 7-8, Tab. 1.

⁷³ There is a pig in front of the lion relief that was made by high relief technique on the pillar. It was portrayed that as if the lion almost attacks the pig. See Schmidt 2006a, Fig. 1a-1b; 2011, Fig. 28.

⁷⁴ This lion relief's head was made in the form of high relief, its body part was made by employing

depicted on U stone are made at the same style with the artifact no. 3. Majority of the lion statues discovered at Enclosure C is broken starting from the body and the mouth section, the whiskers and the teeth are similar with the artifact no 3.

A lion statue with intact phallus and uncertain facial expression is discovered at Enclosure A⁷⁵. Several lion statues discovered in Enclosure D and the trench located northwest of the site excavated recently are also depicted on stone plates again using high relief technique⁷⁶. The lion statues discovered at Göbekli Tepe are mainly discovered from the Layer III. Therefore, the lion statues at Göbekli Tepe started to be depicted starting from Pre-Pottery Neolithic A period. The lion statues discovered from this period are identical with the statue no 3. in terms of production method of the teeth, mouth and whiskers. III. and II. Layers of Gobekli Tepe are dated to end of PPNA and early PPNB⁷⁷.

Two lion reliefs are present on the “Lion Pillar Building” at Göbekli Tepe Layer II⁷⁸. The lion reliefs are depicted on

the pillars and only one lion contain the details of an ear⁷⁹. The lion with ear depiction is made as depicting the mouth open and with teeth in the form of saw patterns and the details of the ears and whiskers resemble the artifact no. 3. Two more lion statues depicted as waiting in ambush are also discovered as surface finds⁸⁰. In one of such statutes, the lion's teeth, whiskers and eyebrows made in the form of knurl are apparent prominently⁸¹. Similar features are also visible from the lion head statue no. 3.

The form of mouth and teeth of the lion statues discovered at Nevalı Çori and Göbekli Tepe and the presence of whiskers granted an aggressive expression on such statues. Such features are also available and visible on the artifact no 3. In particular, when we look at the levels where life size lion statues are present at Göbekli Tepe, we see that such statues are rather present in Layer III. No lion statue other than the lion discovered on pillar no P27 in Göbekli Tepe contain any detail of the ears. Moreover, majority of the lion statues discovered at Layer III contain eyebrows in the form of knurls instead of eye details, as is the case for artifact no 3. On the other hand, the eye details are given prominently at the lion relief discovered at Göbekli Tepe Layer II and the lion statuette discovered at Nevalı Çori. These significant style differences between II. and III. layers of Gobekli tepe are always seen. Taking all these facts into consideration, it is possible to conclude that the lion statue under examination

semi-half relief technique. It's thought that artifact No. 3 was made at the same style with U Stone. See Schmidt 2005, Fig. 5; 2006b, Abb. 66.

⁷⁵ It's also thought that artifact No. 3 is identical in terms of production method of the lion statue with phallus discovered from Gobekli Tepe. See Schmidt 1998, Cat. Nr. 10, Fig. 2.

⁷⁶ Lion statues are depicted on stone plates using high relief technique but their foot parts are only attached on the plates and other parts are sculpted as statue. See Schmidt 2011, Fig. 30; 2010, 251-252, Fig. 24-25.

⁷⁷ Dietrich – Schmidt 2010, 82.

⁷⁸ Schmidt 1997/98, Abb.15; 1998, 3. The Lion Pillar Building is also known as “Löwenpfeilergebäude”.

⁷⁹ Schmidt 1997/98, Abb. 15.

⁸⁰ Beile – Bohn 1998, Abb. 32, 33; Schmidt 1995, Fig. 1a; 2006b, Abb. 25-26.

⁸¹ Schmidt 2006b, Abb. 26.

features identical properties with the statues dated to the end of PPNA.

Conclusion

When we examine the decorated stone vessel in general, also seen on artifact no. 1, it is seen that the stone vessel is made imprecisely and hastily and the lines made by employing engraving technique are sometimes extended and sometimes left as short lines. On the other hand, it is comprehended that the figures on the stone vessel also present some differences compared to the figures discovered from Körtik Tepe. In particular, the fact that the feet of the figures are depicted as bent from the joints and with hooves appears as the most important feature that distinguish such figures from the figures discovered at Körtik Tepe.

Rectangular patterns divided into two are present at the abdomen section of the wild goat and wild sheep. Such pattern is not encountered at the stone plates discovered at the area. But the similar stone vessels made in this style are seen from Kortik Tepe. But stone vessels taken from Kortik Tepe don't have this kind of motive. Moreover, the fact that the mouth and eyes of both wild sheep and wild goats are depicted is not present at the figures discovered from Körtik Tepe. The fact that the wild sheep is depicted as facing its head behind enabled that the horns are more apparent. Such posture appears as a distinct and new feature compared to the figures discovered at Körtik Tepe.

The fact that the stone vessel specimens discovered from sites such as Jerf el Ahmar and Tell Abr 3 in Syria, which are dated to PPNA period, are

exactly identical with the finds from Körtik Tepe is undoubtedly an indication of the fact that such vessels were traded during such period. Although we are not certain about the origins yet, it would not be wrong the mention that such type of vessels appeared in Upper Tigris Valley as they were discovered in great numbers. The number of stone vessels made of chlorite discovered from Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Çayönü, Jerf el Ahmar and Tell Abr 3 until the present day is not more than several dozen. Furthermore, the stone vessels which are discovered from the sites other than Jerf el Ahmar and Tell Abr 3 are only in pieces. This type of stone vessels are generally encountered and discovered at Körtik Tepe, Hallan Çemi, Hasankeyf Höyük and Gusir Höyük, which are located in the Upper Tigris Valley and dated to PPNA period. However, such stone plates are not encountered until today at any location other than Göbekli Tepe, Karahan Tepe and Hamzan Tepe⁸² in Urfa region. An interesting fact is that such type of vessels is never encountered at Nevali Çori and at Şanlıurfa-Yeni Mahalle. In this context, we must date the stone vessel no 1 to the end of PPNA period. Generally Nevali Çori and Şanlıurfa-Yeni Mahalle settlements are dated to early PPNB.⁸³ In this situation stone vessel no. 1 should be dated between early and end of PPNA.

The most identical find to the stone plate examined herein was discovered at Taşlı Tepe and the graves of Körtik Tepe, which is located inside Tigris

⁸² Only three undecorated stone vessel pieces made of chlorite stone are discovered from Hamzan Tepe site. (see Çelik 2010, Fig. 10, 2-4).

⁸³ Hauptmann 1999, 78.

Valley and dated to the PPNA period. Moreover, the stone plates discovered at Göbekli Tepe are also dated to the end of PPNA and early PPNB period. In conclusion, such stone plates must be dated to the end of PPNA period and early PPNB period.

Discovering of artifact no. 3 is come to mind that there should be a new cult center. It's not known how the body of the artifact is made that could belong to lion. But, the neck part of the statue continues, so it's thought that it was made in the form of high relief or it's completely an unattached statue. This kind of statue and relieves are seen at both Layer III and Layer II of Gobekli Tepe. The lion statues, statuettes or reliefs are the artifacts that we do not encountered anywhere other than Nevalı Çori and Göbekli Tepe. The lions which are depicted at both Layer III and Layer II of Göbekli Tepe are the artifacts encountered within the cult enclosures. As the cult enclosures are generally used for long durations without any modification, it is challenging to date the artifacts discovered from such enclosures. Therefore, we must also date the artifact no 3 to the period elapsing between the end of PPNA and early PPNB.

List of Pictures and Drawings:

Picture 1a. Wild Goat Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Picture 1b. Wild Goat Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Picture 1c. Wild Sheep Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Picture 1d. Wild Sheep Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Picture 2. Stone Plate / Dish, Top View (B. Çelik).

Picture 3a. Lion Head Statue, View from Right (B. Çelik).

Picture 3b. Lion Head Statue, View from Left (B. Çelik).

Picture 3c. Lion Head Statue, Top View. (B. Çelik).

Picture 3d. Lion Head Statue, Front View. (B. Çelik).

Drawing 1a. Wild Goat Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Drawing 1b. Wild Goat Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Drawing 1c. Wild Sheep Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Drawing 1d. Wild Sheep Figure on the Stone Bowl (B. Çelik).

Drawing 2. Stone Plate / Dish Drawing (B. Çelik).

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

- Algaze ve diğ. 1992 G. Algaze – A. Mısır – T. Wilkinson – E. Carter – R. Gorny, “Şanlı Urfa Museum / University of California Excavations and Surveys at Titriş Höyük, 1991 A: Priliminary Report”, *Anatolica* 18, 1992, 33-60.
- Algaze ve diğ. 1991 G. Algaze – R. Breuningen – C. Lightfoot – M. Rosenberg, “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Priliminary Report of the 1989-1990 Seasons”, *Anatolica* 17, 1991, 175-240.
- Algaze ve diğ. 1994 G. Algaze – R. Breuninger – J. Knudstad, “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carhcemish Dam Survey Areas”, *Anatolica* 20, 1994, 1-96.
- Beile – Bohn ve. diğ. 1998 M. Beile – Bohn – Ch. Gerber – M. Morsch – K. Schmidt, “Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien, Göbekli Tepe und Gürcütepe”, *IstMitt* 48, 1998, 5-78.
- Benedict 1980 P. Benedict, “Surface Exploration at Southeast Anatolia”, *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi, Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları / The Joint İstanbul and Chicago Universities Prehistoric Research in Southeastern Anatolia* I, 1980, 107-191.
- Benz ve diğ. 2011 M. Benz – A. Coşkun – B. Weninger – K. W. Alt – V. Özkaya, “Stratigraphy and Radiocarbon Dates of the PPNA Site of Körtik Tepe”, *ArkST* 26, 2011, 81-100.
- Çambel 1974 H. Çambel, “The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture and History”, *Belleten* 38, 1974, 361-377.
- Çambel – Braidwood 1980 H. Çambel – R. Braidwood, “İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi: 1963-1972 Çalışmalarına toplu Bakış”, *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi, Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları / The Joint İstanbul and Chicago Universities Prehistoric Research in Southeastern Anatolia* I, 1980, 1-64.

- Çelik 2000a B. Çelik, “A New Early Neolithic Settlement in the Center of Şanlıurfa”, *Neo-Lithics* 2-3, 2000, 4-6.
- Çelik 2000b B. Çelik, “A New Early-Neolithic Settlement: Karahan Tepe”, *Neo-Lithics* 2-3, 2000, 6-8.
- Çelik 2004 B. Çelik, “A New Early-Neolithic Settlement: Hamzan Tepe”, *Neo-Lithics* 2-04, 2004, 3-5.
- Çelik 2006a B. Çelik, “A New Pre-Pottery Neolithic Site in Southeastern Turkey: Sefer Tepe”, *Neo-Lithics* 1-06, 2006, 23-25.
- Çelik 2006b B. Çelik, “A New Lower Paleolithic Open Air Station and Early Neolithic Settlement”, in: A. Erkanal – Öktü – E. Özgen – S. Günel – A. T. Ökse – H. Hürüylmaz – H. Tekin – N. Çınardalı-Karaaslan – B. Uysal – F. A. Karaduman – A. Engin – R. Spiess – A. Aykurt – R. Tuncel – U. Deniz – A. Rennie (ed.), *Hayat Erkanal’a Armağan, Kültürlerin Yansıması, Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections* (2006) 222-224.
- Çelik 2007 B. Çelik, “Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Balıklıgöl Mound”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Birth of Civilization in Anatolia and Dissemination to the Europe, Neolithic Period in Turkey, New Excavations, New Finds* (2007) 165-178.
- Çelik 2010 B. Çelik, “Hamzan Tepe in the Light of New Finds”, *Documenta Praehistorica* XXXVII, 2010, 257–268.
- Çelik 2011a B. Çelik, “Karahan Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey”, *Documenta Praehistorica* XXXVIII, 2011, 241-253.
- Çelik 2011b B. Çelik, “Şanlıurfa-Yeni Mahalle”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey, New Excavation & New Research, The Euphrates Basin* (2011) 139-164.
- Çelik ve diğ. 2011 B. Çelik – M. Güler – G. Güler, “Türkiye’nin Güneydoğusunda Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim: Taşlı Tepe / A New Pre-Pottery Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Taşlı Tepe”, *Anadolu/Anatolia* 37, 2011, 225-236.

- Dietrich – Schmidt 2010 O. Dietrich – K. Schmidt, “A Radiocarbon Date from the Wall Plaster of Enclosure D of Göbekli Tepe”, *Neo-Lithics* 02-10, 2010, 82-83.
- Güler ve diğ. 2012 M. Güler – B. Çelik – G. Güler, “Viranşehir İlçesinden Yeni Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimleri”, *Anadolu/Anatolia* 38, 2012, 169-191.
- Hauptmann 1999 H. Hauptmann, “The Urfa Region”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Neolithic in Turkey, the cradle of civilization, New Discoveries* (1999) 65-86.
- Hauptmann 2007a H. Hauptmann, “Nevali Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 131-164.
- Hauptmann 2007b H. Hauptmann, “Nevali Çori”, in: N. Başgelen (ed.), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem* (2007) 97-98.
- Hauptmann 2011 H. Hauptmann, “The Urfa Region”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.) *The Neolithic in Turkey, New Excavation, New Research, The Euphrates Basin* (2011) 85-138.
- Kozłowski – Aurenche 2005 S. K. Kozłowski – O. Aurenche, *Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East. BAR Int. Ser. 1362* (2005).
- Köksal – Schmidt 2007 Ç. Köksal – K. Schmidt, “El Sanatlarında Uzmanlaşma ve Taş Devri Sembol Sistemi Boncuklar, Taş Kaplar, Taş Tabletler”, in: N. Başgelen (ed.), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem* (2007) 45-54.
- Kromer – Schmidt 1998 B. Kromer – K. Schmidt, “Two radiocarbon dates from Göbekli Tepe, South Eastern Turkey”, *Neo-Lithics* 3-08, 1998, 8-9.
- Kürkçüoğlu – Karahan Kara 2005 A. C. Kürkçüoğlu – Z. Karahan Kara, *Adım Adım Viranşehir* (2005).

- Miyake 2013 Y. Miyake, “Dicle’nin İlk Köyü”, *Arkeoatlas* 8, 2013, 40-47.
- Miyake ve diğ. 2012 Y. Miyake – O. Maeda – K. Tanno – H. Hongo – C. Y. Gündem, “New Excavations at Hasankeyf Höyük: A 10th Millennium cal. BC Site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia”, *Neo-Lithics* 1-12, 2012, 3-7.
- Özdoğan 1977 M. Özdoğan, *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yılı Yüzey Araştırmaları* (1977).
- Özdoğan – Karul 2002 M. Özdoğan – N. Karul, “Şanlıurfa, Birecik-Suruç Arkeolojik Envanter Raporu”, in: N. Başgelen (ed.), *Birecik – Suruç, Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları* (2002) 1-101.
- Özkaya 2004 V. Özkaya, in: “Körtik Tepe: an Early Aceramic Neolithic Site in the Upper Tigris Valley”, T. Korkut (ed.), *Anadoluda Doğdu, 60. Yaşında Fabri Işık’a Armağan / Festschrift für Fabri Işık zum 60. Geburtstag* (2004) 585-599.
- Özkaya 2009 V. Özkaya, “Excavations at Körtik Tepe, A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia”, *Neo-Lithics* 2-09, 2009, 3-8.
- Özkaya – Coşkun 2007 V. Özkaya – A. Coşkun, “Körtik Tepe”, in: N. Başgelen (ed.), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem* (2007) 86-88.
- Özkaya – Coşkun 2008a V. Özkaya – A. Coşkun “Anadolu’nun Erken Kültür Tarihinde Körtik Tepe’nin Yeri ve Önemi”, *ASanat* 129, 2008, 1-18.
- Özkaya – Coşkun 2008b V. Özkaya – A. Coşkun “Körtik Tepe Kazıları Erken Neolitik Dönemde Bölgesel Kültürel İlişkiler Üzerine Bazı Gözlemler”, in: B. Can – M. Işıklı (ed.), *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları* (2008) 85-98.
- Özkaya – Coşkun 2011 V. Özkaya – A. Coşkun, “Körtik Tepe”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey, New Excavation & New Research, The Tigris Basin* (2011) 89-127.
- Özkaya – San 2003 V. Özkaya – O. San, “Kortik Tepe 2001 Kazısı”, *KST* 24.2, 2003, 423-436.

- Özkaya – San 2004 V. Özkaya – O. San, “Körtik Tepe 2001 Kazıları”, in: N. Tuna – J. Greenhalgh – J. Velibeyoğlu, *Ilisu ve Karkamış Baraj Bölgesi Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları. Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001*(2004) 669-693.
- Özkaya – San 2007 V. Özkaya – O. San, “Körtik Tepe, Bulgular Işığında Kültürel Dolgu Üzerine İlk Gözlemler”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 21-36.
- Özkaya – San 2011 V. Özkaya – O. San, “Körtik Tepe 2002 Kazıları”, in: N. Tuna – O. Doonan (ed.), *Ilisu ve Karkamış Baraj Bölgesi Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları, Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2002* (2011) 821-849.
- Özkaya ve diğ. 2002 V. Özkaya – O. San – H. Yıldızhan, “Körtik Tepe 2000 Kazıları”, in: N. Tuna – J. Velibeyoğlu (ed.), *Ilisu ve Karkamış Baraj Bölgesi Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları. Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2000* (2002) 739-758.
- Roodenberg ve diğ. 1984 J. J. Roodenberg – T. J. Wilkinson – S. Bayrı-Baykan, “Survey and Sounding at Kumartepe, An Intertim Report”, *Anatolica* 11, 1984, 1-16.
- Rosenberg 1994 M. Rosenberg, “Hallan Cemi Tepesi: Some Further Observations Concerning Stratigraphy and Material Culture”, *Anatolica* 20, 121-140.
- Rosenberg 1999 M. Rosenberg, “Hallan Çemi”, in: M. Özdoğan and N. Başgelen (ed.), *Neolithic in Turkey, the cradle of civilization, New Discoveries* (1999) 25-33.
- Rosenberg 2007 M. Rosenberg, “Hallan Çemi”, in: N. Başgelen (ed.), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem* (2007) 84-85.

- Rosenberg – Davis 1992 M. Rosenberg – M. K. Davis, “Hallan Çemi Tepesi, An early Neolithic site in eastern Anatolia: Some preliminary observations concerning material culture”, *Anatolica* 18, 1992, 1-18.
- Schmidt 1995 K. Schmidt, “Investigation in the Upper Mesopotamian Early Neolithic: Göbekli Tepe and Gürcütepe”, *Neo-Lithics* 2-95, 1995, 9-10.
- Schmidt 1997/98 K. Schmidt, “Stier, Fuchs und Kranich, Der Göbekli Tepe bei Şanlıurfa und die Bilderwelt des obermesopotamischen Frühneolithikums”, *NüBLA* 14, 1997/98, 155-170.
- Schmidt 1998 K. Schmidt, “Beyond Daily Bread: Evidence of Early Neolithic Ritual from Göbekli Tepe”, *Neo-Lithics* 2-98, 1998, 1-5.
- Schmidt 2005 K. Schmidt, “Ritual Centers, and the Neolithisation of Upper Mesopotamia”, *Neo-Lithics* 2-05, 2005, 13-21.
- Schmidt 2006a K. Schmidt, “Animals and a Headless Man at Göbekli Tepe”, *Neo-Lithics* 2-06, 2006, 38-40.
- Schmidt 2006b *Sie bauten die ersten Tempel. Das rätselhafte Heiligtum der Steinzeitjäger, Die archäologische Entdeckung am Göbekli Tepe* (2006).
- Schmidt 2007a K. Schmidt, “Göbekli Tepe”, in: N. Başgelen (ed.), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem* (2007) 93-95.
- Schmidt 2007b K. Schmidt, “Göbekli Tepe”, in: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 115-129.
- Schmidt 2008a K. Schmidt, “Die Zähnefletschenden Raubtiere des Göbekli Tepe”, in: D. Bonatz – R. M. Czichon – F. J. Kreppner (ed.), *Fundstellen Gesammelte Schriften zur Archäologie und Geschichte Alt Vorderasiens ad honorem Hartmut Kühne* (2008) 61-68.
- Schmidt 2008b K. Schmidt, “Göbekli Tepe-Enclosure C”, *Neo-Lithics* 2-08, 2008, 27-32.
- Schmidt 2011 K. Schmidt, “Göbekli Tepe” in: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*,

- New Excavation & New Research, The Euphrates Basin* (2011) 41-83.
- Schmidt 2012 K. Schmidt, “Die megalithischen Kreisanlagen des steinzeitlichen Göbekli Tepe”, in: O. Dally – S. Moraw – H. Ziemssen, *Bild – Raum – Handlung, Perspektiven der Archäologie* (2012) 243-254.
- Yardımcı 2004a N. Yardımcı, *Harran Ovası Yüzey Araştırması I-II, Archaeological Survey in the Harran Plain* (2004).
- Yardımcı 2004b N. Yardımcı, “Suruç Ovası Yüzey Araştırması 2002”, *AST* 21.2, 2004, 101-114.
- Yardımcı 2005 N. Yardımcı, “2003 Yılı Şanlıurfa-Suruç Ovası Yüzey Araştırması”, *AST* 22.2, 2005, 365-384.
- Yartah 2004 T. Yartah, “Tell ‘Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate, Première approche”, *Paleorient* 30.2, 2005, 141-158.
- Yartah 2005 T. Yartah “Les bâtiments communautaires de Tell ‘Abr 3 (PPNA), Syrie”, *Neo-Lithics* 1-05, 2005, 3-9.

Resim 1a / Picture 1a

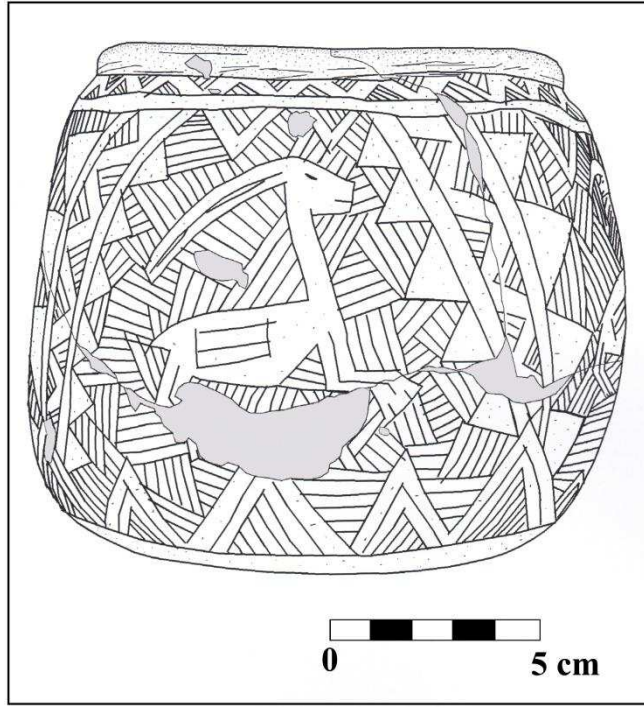
Resim 1b / Picture 1b

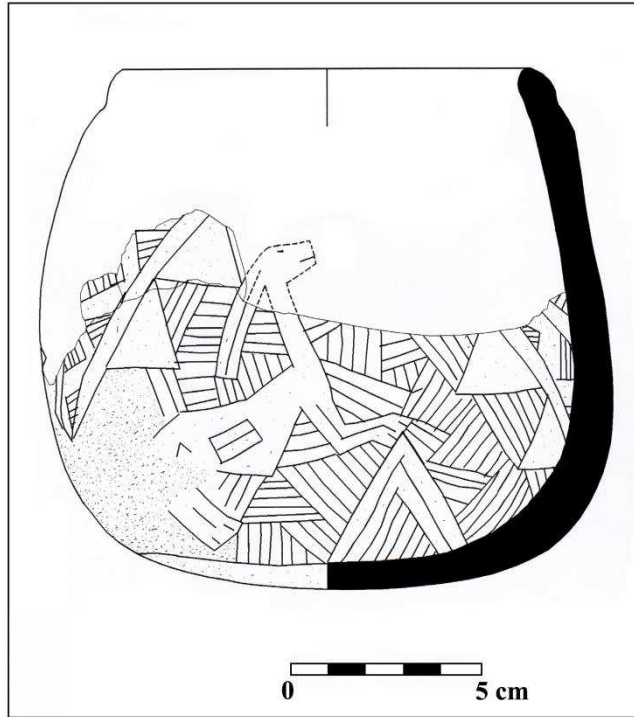
Resim 1c / Picture 1c

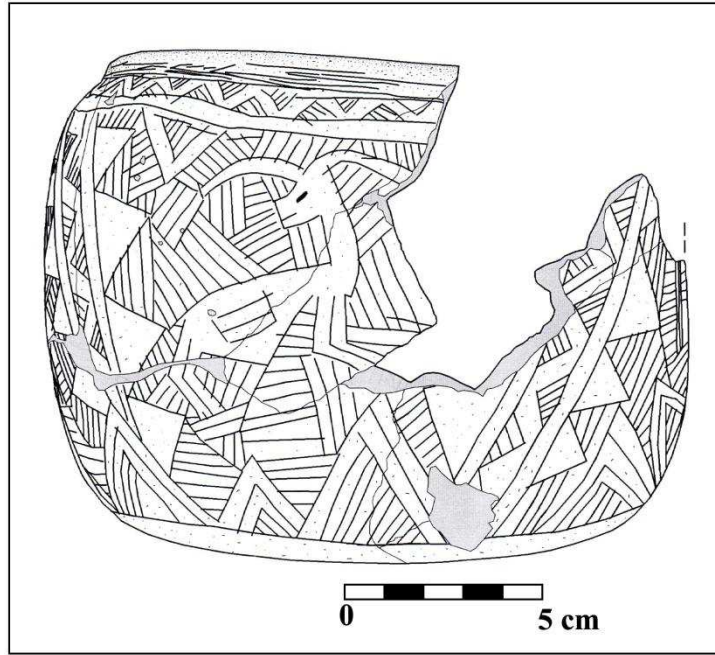
Resim 1d / Picture 1d

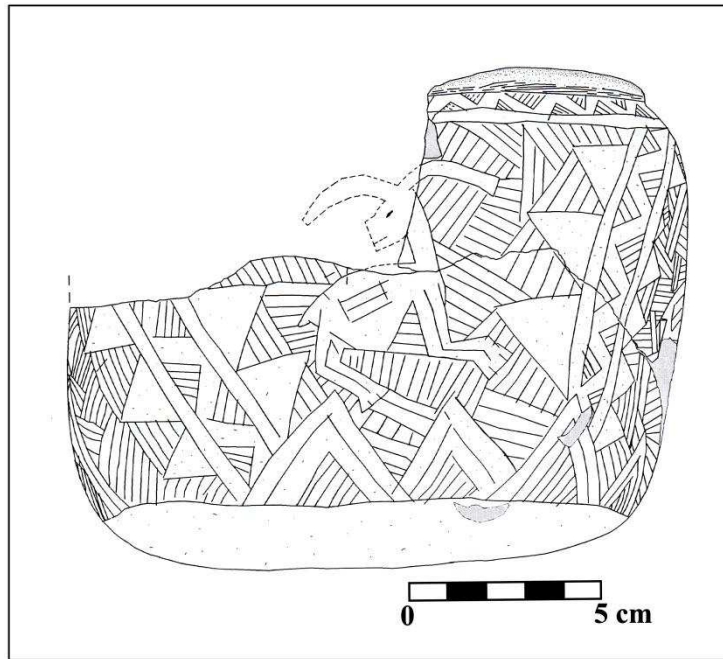
Çizim 1a / Drawing 1a

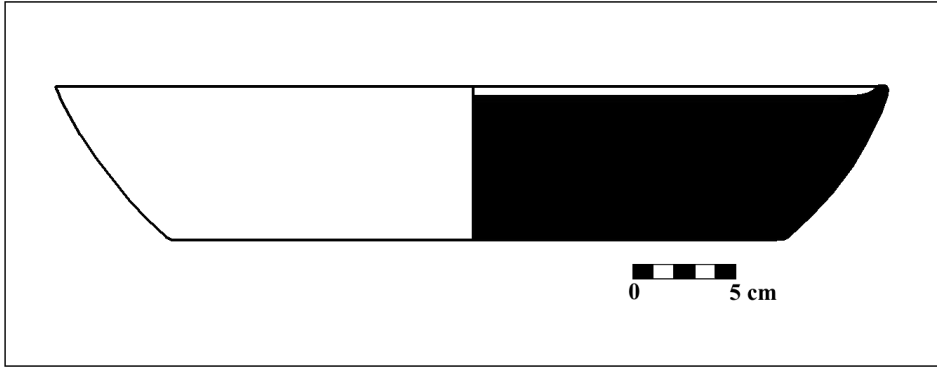
Çizim 1b / Drawing 1b

Çizim 1c / Drawing 1c

Çizim 1d / Drawing 1d

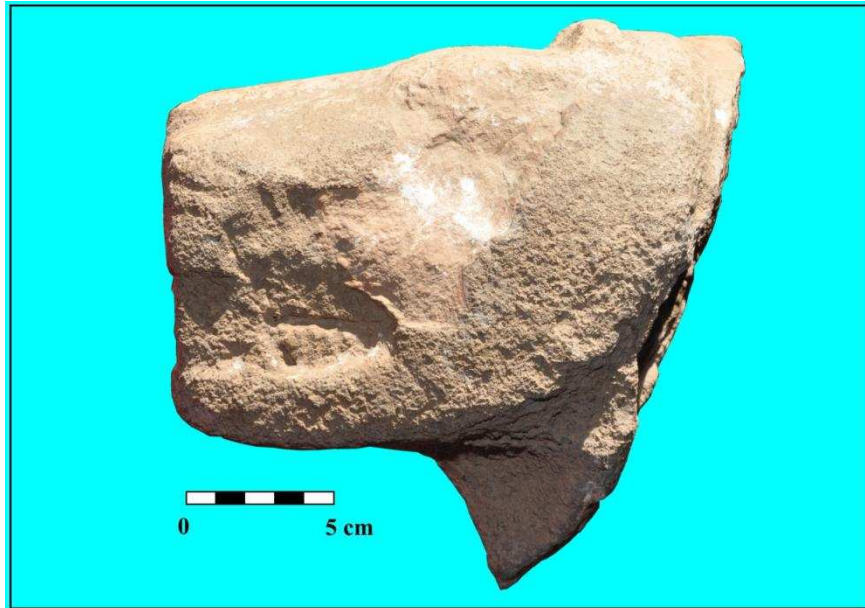
Çizim 2 / Drawing 2

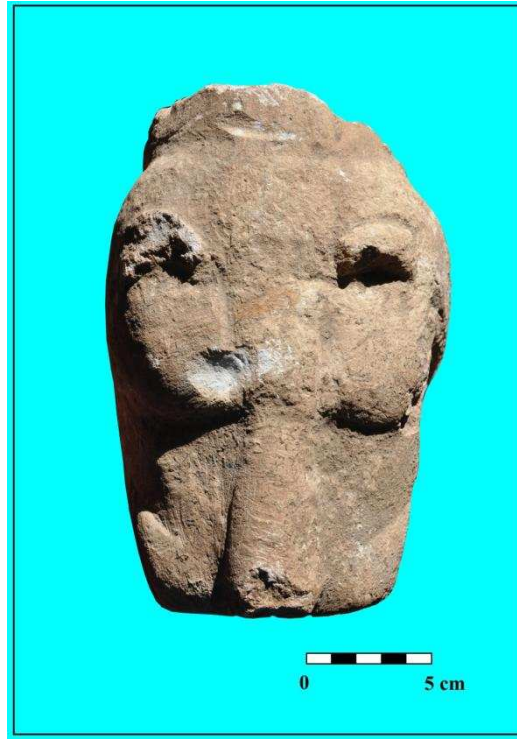
Resim 2 / Picture 2

Resim 3a / Picture 3a

Resim 3b / Picture 3b

Resim 3c / Picture 3c

Resim 3d / Picture 3d